



DET TEOLOGISKE
MENIGHETSAKULTET

Muslimske kvinner og integrering

Hvilke faktorer fremmer integrering av muslimske kvinner med
innvandrerbakgrunn?

Katrine Eeg Sand

Veileder

Postdoktor Solvor Mjøberg Lauritzen

Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved

Det teologiske menighetsfakultet og er godkjent som del av denne utdanningen

Det teologiske menighetsfakultet, vår 2017

AVH505: Masteravhandling. 30 ECTS

Studieprogram: Erfaringsbasert master i KRLE/Religion og etikk

Antall ord: 23 936

Sammendrag

«Mange tror at muslimske kvinner er TV

og mannen er fjernkontrollen.

Det er ikke slik - det er ikke sant!»

(Kurdia)

Denne oppgaven handler om hvilke faktorer som fremmer integrering av muslimske kvinner med innvandrerbakgrunn. Dette har jeg forsøkt å se på i lys tre dimensjoner: samfunnets rolle, religion og kultur og kvinnene selv.

Selv om vi hører mest om de som ikke blir integrert, syntes det for meg mest interessant å finne ut hvordan de som opplever seg selv om integrerte har kommet dit de er i dag og hvilke faktorer som har bidratt positivt i integreringsprosessen. Jeg har undersøkt dette ved bruk av kvalitativ forskningsmetode og tre kvinner har latt seg intervjuet.

I den teoretiske tilnærmingen til oppgaven har jeg sett på assimileringsteorier, segregering- og marginaliseringsteorier, integreringsteorier, språkets betydning, utdanning og deltakelse i arbeidslivets betydning, religiøsitet og kultur sin rolle, identitetsteorier, teorier om gruppetilhørighet og teorier om interseksjonalitet.

Integreringsproblematikken er et komplisert felt med mange faktorer som avgjørende for hvordan integreringen oppleves. Funnene i oppgaven min kan sammenfattes i at religion og kultur både kunne hindre og fremme integrering. Religion være integreringsfremmende ved f.eks. deltakelse i begravelser, mens en blanding av religion og kultur kan virke hemmende på integreringen, særlig om det ligger en maktdimensjon bak. Mye kultur er felles og innvandrere kan også tilføre den norske kulturen verdifulle bidrag. Det virker integreringsfremmende at samfunnet de kommer til gir muligheter, blant annet gjennom introduksjonsprogram, tilrettelagte utdanningsprogram og «velkomstpersoner» («private» personer som har vært en god støtte og inspirator i prosessen). Språket som integreringsfaktor kom stadig igjen i intervjuene. Andre arenaer hvor de møtte samfunnet på, var for eksempel skole, jobb og barnas aktiviteter, selv om disse integreringsarenaene kom mer indirekte frem. Skal disse virkemidlene ha effekt, må imidlertid også innvandrerkvinnene selv ha evne og vilje til integrering.

Forord

Etter å ha satt mitt siste punktum på masteroppgaven, er det på tide å reflektere rundt arbeidet rundt avhandlingen som har involvert flere enn meg.

Takk til de tre kvinnene som så villig stilte opp til intervju, ga av sin tid og bidro med verdifull kunnskap om et viktig tema. Jeg har fått låne deres historie og ord og gjort den til forskning. Jeg håper jeg har gjengitt og tolket disse kvinnene rett og at de kan oppleve nytteverdi av arbeidet.

Spesielt takk til 18-åringen Aisha som sparket meg i gang med sin historie. Fra å være personen jeg skulle utføre pilotintervjuet på, ble du en inspirator for det senere arbeidet.

Jeg vil også rette en takk til min gode venninne Lajla som tilbød seg å lese korrektur, til mannen min som har måttet gjøre en større andel av husarbeidet enn han synes er komfortabelt og yngste sønnen min som har sørget for data-hjelp og middagsserveringer.

Den største takken må rettes til Solvor Mjøberg Lauritzen som har vært en enestående veileder. Tålmodig har hun loset meg gjennom prosessen, oppmuntret underveis, vist interesse, gitt raske tilbakemeldinger, kommet med konstruktive råd og ikke minst porsjonert rådene i riktige mengder. Heldige er de studenter som har henne til veileder.

Oslo 13.mars 2017

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	2
Forord	3
Kapittel 1 INNLEDNING	7
1.1 Tematikk og forskningsspørsmål	7
1.2 Presisering av sentrale begrep	8
1.3 Hva vi vet om tematikken	9
1.3.1. Norsk innvandringshistorie og politikk (fra 1970-tallet og til i dag).....	10
1.3.2 Historisk tilbakeblikk på kvinners integrering i Norge	11
1.3.3 Hvordan har innvandrere det i Norge i dag?	11
1.3.4 Forskningsoversikt	13
1.3.5 Tilrettelagt utdanning - prosjekt «Helsefagarbeider»	13
1.6 Avgrensning	14
1.7 Oppgavens oppbygning og struktur.....	14
Kapittel 2 TEORIER	15
2.1 Innlemmingsstrategier	15
2.1.1 Assimilerings-teorier	15
2.1.2 Segregering og marginalisering.....	16
2.1.3 Integrering	17
2.1.4 Hva fremmer integrering?	18
2.2 Identitetsteorier.....	19
2.2.1 Kultur og identitet	20
2.2.2 Identitet og religion	21
2.2.3 Identitetsforvirring i det pluralistiske samfunnet.....	23
2.3 Teorier om gruppetilhørighet	24
2.3.1 Veksling mellom grupper	27
2.4 Teorier om interseksjonalitet.....	28
Kapittel 3 METODE OG DESIGN	30
3.1 Strategi og metodevalg	30
3.1.1 Epistemologi.....	31

3.1.2	Ontologi.....	31
3.1.3	Oppgavens forskningsdesign.....	31
3.2	Min forskningsprosess.....	32
3.3	Utvalg.....	32
3.3.1	Utvalgskriterier for valg av deltakere.....	32
3.3.2	Rekruttering av deltakere	33
3.4	Metode og forarbeid for datainnsamling	33
3.4.1	Semistrukturert intervju.....	34
3.4.2	Intervjuguiden	34
3.4.3	Gjennomføring av intervjuene.....	35
3.5	Forskningsetiske overveielser og tillatelser.....	36
3.6	Metode for analyse av data.....	36
3.7	Troverdighet.....	37
Kapittel 4	ANALYSE.....	38
4.1	Portrett av Informantene.....	38
4.2	Samfunnet og det offentlige rolle i integreringen	39
4.2.1	Skole/skolering for videre deltakelse i arbeidslivet.....	40
4.2.2	Opplevelse av å bli diskriminert.....	40
4.2.3	Introduksjonsprogrammet.....	41
4.2.4	Språkets betydning for integrering	42
4.2.5	Opplæring i samfunnsfag og norsk kultur	43
4.2.6	«Velkomstpersoner» i Norge.....	43
4.2.7	Bosted.....	44
4.2.8	Oppsummering, samfunnet og det offentlige	46
4.3	Hvordan religion og kultur påvirker integreringsprosessen	47
4.3.1	Hvordan religion defineres	47
4.3.2	Religion som ressurs	48
4.3.3	Religion som problem	50
4.3.4	Kultur.....	53
4.3.5	Oppsummering, religion og kultur	54
4.4	Kvinnen selv.....	55
4.4.1	Kvinnens egen vilje og rolle i integreringen	55
4.4.2	Kvinnenes identitet og pendling mellom ulike kulturer	56
4.4.3	Oppsummering, kvinnen selv.....	58
4.5	Refleksjoner rundt	58

Kapittel 5	DRØFTING, EMPIRI OG TEORI	60
5.1	Samfunnets og det offentliges betydning for integrering	60
5.1.1	Introduksjonsprogrammet med språk- og samfunnsfagopplæring	60
5.1.2	Velkomstpersonene	61
5.1.3	Skole og utdanning	62
5.1.4	NAV og samarbeidsprosjektet «Helsefagarbeiderutdanning»	63
5.1.5	Deltakelse i arbeidslivet	63
5.1.6	Bosted	64
5.1.7	Opplevelse av å bli diskriminert	66
5.2	Hvordan religion og kultur påvirker integreringsprosessen	66
5.3	Kvinnen selv	68
5.3.1	Muslimske kvinners identitet	70
5.4	Hva jeg ikke fant og hva jeg ikke spurte om	72
5.5	Oppsummering drøftingskapittel	73
Kapittel 6	KONKLUSJON	75
Litteraturliste:		77
VEDLEGG		83
Vedlegg 1	Billedkategoriene	83
Vedlegg 2	Intervjuskjema	85
Vedlegg 3	Forespørsel om deltakelse i forsøksprosjektet	87
Vedlegg 4	Meldeskjemaer for prosjektet NDS	88
Vedlegg 5	Koding og kategorier	90

Kapittel 1 INNLEDNING

En lørdag i november ruslet jeg rundt på det som en gang var min barndoms parkeringsplass, når vi skulle ned til byen for å handle sko. Det minnet jeg har om Grønland i Oslo er denne store plassen, stedvis nedslitte bygårder, lite mennesker og arbeiderklassens kulturhistorie. I dette området var min oldefar gipsmaker og min farfar og far ble født her. Hundre år senere kan vi undres om vi virkelig er i Norge, når turen går innom Smalgangen på Grønland, gågata som er smekkkfull av alle verdens nasjonaliteter og fruktbutikken hvor kjøperne står i kø selv ved fruktassene utenfor. Liv og røre og det multikulturelle samfunnet har slått leir på selveste Grønlandsleiret. Jeg og de etnisk norske kvinnene kommer barhodet i snøføyka, mens de muslimske kvinnene, som er i flertall rundt meg, kan stenge vinden ute med hodeplagget. Hva skjuler seg under hijaben, hvordan har de det i Norge og hvem er disse kvinnene som med årene er våre norske medsøstre? I lokalsamfunnet på Grønland ser det ut som de utgjør majoriteten.

Tar vi turen til landsbygda, synes de muslimske kvinnene også her svært godt, ikke fordi de er mange, men fordi de er så få og annerledes at de dermed blir et blikkfang. I møte med disse kvinnene, kan det vise seg at vi liker de samme TV-seriene, spiser av den samme maten, er på de samme foreldremøte, har den samme humoren osv. Likevel er vi så forskjellige at «anner-ledesheten» ser ut til å gjøre noe med relasjonsbygging mellom majoritet og minoritet. Hvor-dan er det å være muslimsk kvinne i vårt samfunn og hvordan opplever de at de blir integrert?

1.1 Tematikk og forskningsspørsmål

Integrering er et ord som preger samfunnsdebatten og Norge har opprettet en egen ministerpost, «integrerings- og innvandringsminister». Integrering av innvandrere og minoriteter er et politisk mål. Så vet vi også at det er store utfordringer for svært mange av innvandrerkvinnene å bli integrert i det norske samfunnet. De møter et nytt språk, et annerledes land med en annen kultur, det er vanskelig å få jobb osv. Begrepet integrering virker så greit i første omgang, men jo mer man reflekterer over «integrering av muslimske kvinner i det norske samfunnet», jo flere spørsmål og problemstillinger dukker opp. Ønsker de selv å bli integrert, på hvilke områder snakker man om integrering, opplever de integrering som et krav og en byrde, hva er religionens rolle, hva er egentlig integrering og hvordan foregår/gjennomføres det?

Det norske samfunnet er annerledes enn for 100 år siden. Det er en tydelig dreining fra et etnisk norsk samfunn med egen statsreligion til et multikulturelt samfunn med atskillig større innslag av andre religioner enn tidligere, selv om kristendommen fremdeles er den dominerende trosretning. Det multikulturelle Norge er kommet for å bli, og integrering blir et ønske, et krav og en forventning. Integrering er en oppgave som må løses og vi alle er er ansvarlige for gjennomføringen.

I denne oppgaven er de muslimske kvinnene fra «fjernkulturelle» land hovedpersonene. Majoriteten har lett for å betrakte disse kvinnene som undertrykte, uten egen vilje og ikke-integrerte. Et mål for oppgaven var å hente erfaringer fra muslimske kvinner selv som kan gi svar på spørsmålet og hovedtema i masteroppgaven:

Hvilke faktorer fremmer integrering av muslimske kvinner med innvandrerbakgrunn?

Spørsmålet impliserer flere underspørsmål, som komprimeres til hovedområdene: Hvilken betydning har samfunnet og det offentlige for integreringen, hvilken rolle har religion og kultur i integreringsprosessen og hva betyr kvinnenens egen vilje i integreringen?

Jeg opplever at temaet er viktig fordi det stadig er tilstrømning av muslimske kvinner til Norge, og for mange byr det på utfordringer å bli en del av det norske samfunnet og delta i landets kultur.

For å avgrense oppgaven, legger jeg en begrensning om at muslimske innvandrerkvinner ønsker å bli integrerte ved å lære seg språket, delta i arbeidslivet og innhente kunnskap om den norske kulturen. I tillegg har mine informanter deltatt på et tilrettelagt utdanningsprogram (helsefagarbeiderutdanning, arrangert av NAV m.fl.) og de har barn. Gruppen muslimske kvinner favner mange og man vil finne de som ikke ønsker, de som ikke får lov og de som ikke makter å integrere seg i det norske samfunnet. I vårt pluralistiske samfunn ser vi at en del kvinner er i sine lukkede grupper og ikke deltar i omverdenen. Det er ikke disse kvinnene jeg kommer til å forske på, men heller de som ønsket å delta i det norske samfunnet og forhåpentligvis fikk det til.

1.2 Presisering av sentrale begrep

Integrering: «Et integrert samfunn er et samfunn som fungerer inkluderende og skaper en viss grad av samhørighet blant en mangfoldig befolkning» (Døving 2002, s. 11). Hylland

Eriksen og Sajjad skriver om integrasjon. «*Deltakelse i samfunnets felles institusjoner, kombinert med oppholdelse av gruppeidentitet og kulturelt særpreg (...) anses ofte som et mål av politiske myndigheter så vel som minoriteter i mange europeiske land, skjønt definisjonen av en vellykket integrasjon vil variere*». (Hylland Eriksen & Sajjad, 2012, s. 80)

Segregering: Betegner det motsatte av integrering. «*Minoritetsgruppen blir fysisk atskilt fra majoriteten, ofte ut fra en tanke om at minoritetens medlemmer er mindreverdige, og at det er lite gunstig å 'blande kulturer'*» (Hylland Eriksen & Sajjad, 2012, s. 79). Det vil være nærliggende å se på marginalisering samtidig, det vil si utstøting av samfunnet.

Assimilasjon: Begrepet assimilering som innebærer at de som assimileres tilegner seg flertallets normer, verdier og levesett. Assimilasjon blir sett på som en ytterlighet av integrering. «*Er også et mulig resultat av kontakt mellom majoritet og minoritet. I siste instans innebærer assimilasjon rett og slett at den etniske gruppen blir borte; den smelter sammen med majoriteten (...) Assimilasjon kan være påtvunget eller selvvalgt*» (Hylland Eriksen, Sajjad, 2012, s. 79)

Pluralistisk samfunn: De fleste land i dag er pluralistiske samfunn og bærer preg av mangfold, ulike kulturer, levesett, livssyn og religion som lever side om side. Det kan være en eller flere majoritetsgrupper og gjerne mange minoritetsgrupper. Motstykket til pluralisme er monisme.

Kultur: «*...de ferdigheter, oppfatninger og væremåter som personer har tilegnet seg som medlemmer av et samfunn* (Hylland Eriksen, 2010, s. 15).

Identitet: «*Uttrykk for det som en person eller gruppe oppfatter seg selv som, eller det andre oppfatter som konstant ved personen eller gruppen (...) Hvem identifiserer jeg meg med? Hvem er jeg? Hvem sier andre at jeg er?*» (Dahl, 2013, s. 197).

Muslimske kvinner: Jeg velger å definere muslimske kvinner forholdsvis vidt, ved å begrense de til ikke nødvendigvis være troende, men at de har islam som kulturell bakgrunn.

1.3 Hva vi vet om tematikken

Integrering av muslimske kvinner er mye omtalt både i pressen, artikler, bøker og litteratur for øvrig. Innvandring og andre religioner er ikke noe nytt i vår historie. I Grunnlovens paragraf § 2 heter det: "Alle indvaanere af Riket have fri Religionsutøvelse." Og senere kom «Alle har

rett til å driva religiøs verksemd åleine eller saman med andre, og til å skipa trdomssamfunn når rett og sømd ikkje vert krenkt» (Lov om trdomssamfunn og ymist anna, 1969, § 1).

1.3.1. Norsk innvandringshistorie og politikk (fra 1970-tallet og til i dag)

På slutten av 1960-tallet og begynnelsen av 1970-tallet opplevde Norge en betydelig arbeidsinnvandring fra Pakistan, Tyrkia og Marokko. De kom som en ressurs på arbeidsmarkedet og hadde i tillegg med seg en kultur og religion ganske annerledes enn landets egen. Etter hvert kom ektefeller hit gjennom familiegjenforening (Grung & Larsen, 2008, s. 50). Fra 1975 ble det i Norge og en rekke europeiske land offisielt innvandringsstopp (Hylland Eriksen & Sajjad, 2012, s. 19). Politikken har endret seg over tid og de ulike partier har forskjellig syn på innvandring.

Tabellen nedenfor viser land med størst innvandring over tid til Norge. Av de muslimske landene er det særlig stor innvandring fra Somalia, Pakistan, Irak, Iran, Eritrea og Afghanistan.

	1980	1990	2000	2010	2016		
					I alt	Innvandrere	Norskfødte med innvandrerforeldre
<i>Landgruppe 1 og 2¹</i>							
Polen	1700	4700	6 300	52 100	105 700	95 700	10 000
Litauen	-	-	300	10 300	41 600	37 400	4 300
Sverige	11 000	12 700	23 200	31 200	40 000	37 100	2 800
Tyskland	5 900	6 700	9 100	22 900	27 800	24 900	2 900
Danmark	14 600	18 500	18 900	19 300	21 800	19 800	1 900
Alle land	69 400	85 100	109 000	214 000	372 800	339 400	33 400
<i>Landgruppe 3</i>							
Somalia	-	1 400	8 400	25 500	40 100	28 300	11 800
Pakistan	6 800	15 500	22 800	31 100	36 000	19 600	16 500
Irak	-	800	7 700	26 400	31 500	22 200	9 300
Vietnam	2 100	8 800	15 400	20 100	22 400	13 600	8 800
Filippinene	800	3 400	5 600	13 400	21 900	19 800	2 200
Iran	100	5 400	10 400	16 300	20 500	16 500	4 000
Eritrea	-	-	700	5 800	20 700	17 600	3 100
Russland	-	-	3 000	14 900	20 000	17 100	3 000
Afghanistan	-	300	800	10 500	17 500	14 200	3 300
Alle land	25 800	83 200	173 500	338 400	475 400	359 200	116 300

¹ Se kap. 2.4. for definisjon av landgrupper.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

(NOU, 2017:2, s. 55).

Islam er den største minoritetsreligionen i Norge. De fleste muslimer er bosatt i Oslo og utgjør ca. 6-7% av hovedstadens befolkning (Døving, 2010, s. 14).

1.3.2 Historisk tilbakeblikk på kvinners integrering i Norge

Historiker Vibeke Kieding Banik ved Universitetet i Oslo har forsket på jødiske kvinners integrering i det norske samfunnet på begynnelsen av 1900-tallet. Ca. 1600 jøder befant seg i Norge, en stor andel i Oslo, og mange hadde verdifull realkompetanse innenfor bl.a. handel og håndverk. Offentlige velferdsordninger fantes ikke, hvilket i mye større grad enn i dag tvang kvinnene ut i lønnet arbeid for å forsørge familien. Arbeid viste seg også å bli nøkkelen til sosial integrering.

Til tross for at de var minoritet i hovedstaden, var deres jødiske identitet tilsvarende sterk. Kieding Banik var nysgjerrig på hvordan disse kvinnene ble innlemmet i det norske homogene samfunnet.

Mange av kvinnene gikk ut i arbeid og flere startet sin egen lille bedrift (kiosker, manufakturere, konfeksjon). Behovet for arbeidskraft var stort i gamle Kristiania. De fant sine nisjer og skapte sin egen arbeidsplass, til tross for at det var en utbredt oppfatning i befolkningen at kvinner ikke skulle være utarbeidende i tillegg til at den jødiske tradisjonen tilsa at kvinnen skulle «*lage et godt jødisk hjem, oppdra barna etter jødiske tradisjoner, tro og praksis*» (Kieding Banik, 2015, s. 16-20).

Døtrene gikk på offentlige skoler, for så å gå inn i arbeidslivet, et bevisst valg fra jødernes side. På denne måten ble de bevisst og ubevisst integrert i både arbeidsliv og samfunn. Og det som er interessant å merke seg at dette var en frivillig samhandling. Ønsket var gjensidig.

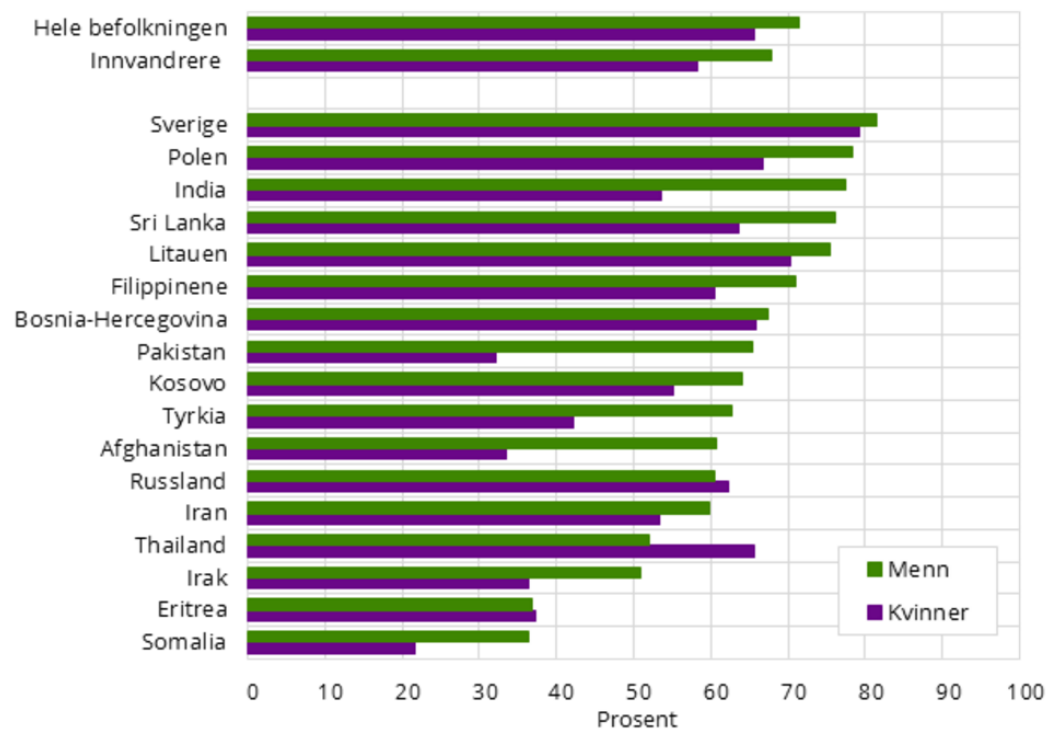
Kieding Banik skriver at «*Deltakelse i arbeidsmarkedet forsterket integrasjonsprosessen.*» (Kieding Banik, 2015, s. 20). Artikkelen avslutter med «*Det kan tyde på at det lille og beskjedne jødiske samfunnet i Oslo kjempet for, og lyktes i, å opprettholde balansen mellom å bli norsk og forbli jødisk. Kanskje noe å lære for nye grupper av innvandrere til Norge, og for samfunnet de skal bli en del av.*» (Kieding Banik, 2/2015, s. 16-19).

1.3.3 Hvordan har innvandrere det i Norge i dag?

SSB definerer innvandrere som den del av befolkningen som er registrert i Folkeregisteret, har lovlig opphold i landet og har tenkt å bo her i minst 6 måneder (asylsøkere er ikke innvandrere. Innvandrere innebærer personer fra alle verdens land).

«*Bedre integrert enn mor og far*» lød overskriften på en artikkel fra SSB om innvandreres levekår, mens man lenger ned i artikkelen leser at integreringen vurderes som rimelig bra (SSB, 2016). Ifølge SSB er levekårene en god indikator på integrasjon. Jo større levekårsforskjeller mellom innvandrergupper og befolkningen for øvrig eller relevante grupper, - jo større sannsynlighet for at integreringen ikke har vært vellykket. SSB definerer vellykket integrering slik: «*Integrasjonene defineres som vellykket dersom urimelige og ikke selvvalgte forskjeller mellom minoritet og majoritet minker, over tid og mellom generasjoner*». Og videre «*Integrasjonen er mislykket om forskjellene på viktige områder øker, om innvandrerne og deres norskfødte barn vil utgjøre en økende permanent underklasse eller parallellsamfunn*» (Slettholm, 2016).

Registrert sysselsatte for utvalgte land. Prosent av menn og kvinner 15-74 år.
4. kvartal 2014



Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Sysselsetting øker med botid, men når den kulminerer ligger den langt under sysselsettingen for ikke-innvandrere (20 prosentpoeng lavere sysselsetting for flyktninger enn gjennomsnittet i Norge, hvorav Afrika har de laveste tallene) (SSB, 2016).

SSB viser også til store inntektsforskjeller. Målingene viste at innvandrere i 2014 hadde 77 % av medianinntekt pr forbruksenhet, selv om variasjonene er store fra land til land.

Den prosentvise andelen som sosialhjelp utgjør av inntekten, er større hos innvandrere enn den øvrige del av befolkningen (SSB, 2016).

Følgen av inntektsnivået blir økt sannsynlighet for lavere levestandard for innvandrerfamilier. SSB forklarer den lave inntekten ikke bare med lavlønnnet arbeid, men også lavere yrkesdeltakelse og større familier og forsørge (Slettholm, 2016).

Statistikken ovenfor viste at det er færre innvandrerkvinner i lønnet arbeid enn ikke-innvandrerkvinner og at de har generelt dårligere betalte jobber enn resten av befolkningen (SSB, 2016). De opptrer i større frekvens i serviceyrker, omsorgstjenesten og i industrien. For mange er det flere forhold som gjør det vanskelig for dem å etablere seg på arbeidsmarkedet, som manglende relevant utdanning, at utdanning fra hjemlandet ikke er overførbart her i landet, at ektemenn og familie ikke ønsker at de skal være utarbeidende, språk osv.

Statistikken sier ingen ting om innvandrere blir diskriminert og utestengt fra arbeidsmarkedet. Et konservativt kvinnesyn kan likevel vike for at det faktisk gagnar mannen og familien at kvinnene har inntekt og at man dermed får en vinn-vinn situasjon for både kvinnen, familien og samfunnet.

1.3.4 Forskningsoversikt

Statistisk sentralbyrå (SSB) gir nyttig informasjon, som bekrefter eksistensen av «annerledeshet» mellom innvandrerkvinnene og ikke-innvandrerkvinner på flere områder enn hodeplagg, kultur og mattradisjoner. Statistikken gir oss en formening om muslimske kvinners deltakelse i arbeidslivet, utdanning, økonomi, sosial status, alder, etnisk bakgrunn osv.

Det skrives mye om integrering, og både forskere, redaktører og meningsyttere er forfattere. Verdenssamfunnet er engasjert i temaet og har ulike forventninger. Jeg ønsker i denne avhandlingen å få minoriteten, «hovedpersonene», til å tale. Jeg vil låne deres ord og gjøre dem til forskning.

1.3.5 Tilrettelagt utdanning - prosjekt «Helsefagarbeider»

For 4 år siden iverksatte NAV (Fylkeskommune på Østlandet), en del landkommuner i Østfold og en videregående skole et prosjekt hvor målet var å få flere minoritetsspråkelige ut i arbeid. 40 deltakere ble invitert til et forberedende kurs som hadde som formål å avklare motivasjon/egnethet, samt stort fokus på Norskopplæring. Varigheten var tre måneder og Delta i en av kommunene var arrangør. I etterkant ble halvparten av disse plukket ut videre.

En voksenopplæringsklasse, bestående av 19 deltakere, ble opprettet på en videregående skole i innlandet og målet var å utdanne helsefagarbeidere etter normal læreplan. Arrangøren bistod med hjelp til lærlingeplass.

Informantene deltok i dette prosjektet og samtlige mottok i november 2016 sitt fagbrev og kan fra nå av bære tittelen helsefagarbeider. Da jeg startet med masterarbeidet, hadde jeg ingen idé om at gjennomføringen av denne utdanningen kunne ha betydning for de resultater jeg kom frem til. Etter intervjuene, ble det imidlertid klart for meg at deltakelse i prosjektet var en vesentlig årsak til mine funn.

Prosjektet var meget vellykket. Deltakerne hadde svært gode karakterer og stor gjennomføringsprosent. 16 mottok fagbrev til normert tid og 3 søkte om utsettelse av forståelige grunner som graviditet og annet (kilder ikke oppgitt pga. konfidensialitet). Ikke bare fikk de en fagutdanning, men verdifull arbeidspraksis, utvidet et sosialt nettverk og ikke minst opplevelse av å ha funnet sin plass i samfunnet.

1.6 Avgrensning

Jeg har avgrenset oppgaven til å ha fokus på første-generasjons muslimske innvandrerkvinner med barn, som har deltatt på tilrettelagt utdanningsprosjekt, bor i småby/landsbygda og som opplever seg selv som integrerte. Det sentrale spørsmålet blir hvilke faktorer de mener fremmer integrering av muslimske kvinner med innvandrerbakgrunn og en del følgespørsmål videre. Jeg begrenser materialet ved å ta utgangspunkt i hva informantene selv mener og ikke hva majoriteten synes.

Aktuell problematikk som kvinnesyn i islam, menns integrering i samfunnet, undertrykkelse, kjønnslemlestelse, ære, æresdrap og tvangsekteskap er ikke temaer i oppgaven.

1.7 Oppgavens oppbygning og struktur

Oppgaven inneholder en innledning, teoridel, metodedel, analyse, drøfting og konklusjon. I innledningen skriver jeg generelt om hva avhandlingen skal handle om, i teoridelen trekker jeg frem en del relevante teorier, i analysedelen analyseres intervjuene for å prøve å finne svar på forskningsspørsmålene og i drøftingsdelen drøfter jeg de funn som er gjort i analysen. Til slutt følger en konklusjon.

Kapittel 2 TEORIER

Teoriene som blir presentert i dette kapitlet er valgt ut i fra oppgavens tema. Finnes det en gangbar «bro» mellom teori og intervjuobjektens fortellinger fra sin egneide virkelighet?

Jeg har lagt mest vekt på integreringsteoriene og identitetsteoriene, samtidig som jeg har sett på grupper, multiple underordningsteorier, empiri og integreringsfremmende prosjekt.

2.1 Innlemmingsstrategier

Hvordan integrere nyankommere i samfunnet? Hylland Eriksen og Sajjad (2012, s. 79), skriver i sin bok om tre ulike strategier for å behandle minoriteter, - segregering, assimilasjon og integrering, hvor segregering og assimilasjon blir motpoler.

Statens offisielle politikk er en ønsket integrering. Jeg starter med å si litt om assimilering og segregering for så å rette hovedfokuset på integrering og hva virker fremmende på integreringsprosessen.

2.1.1 Assimileringsteorier

Assimilering handler om å at minoritetsbefolkningene/innvandrere blir lik majoritetsbefolkningen, når det gjelder verdier, normer og livsstil. «*Når et individ har tilegnet seg flertallets normer, verdier og livsstil, er det assimilert*» (Døving, 2009, s. 9). Med andre ord handler teorien om å bli lik majoriteten både i væremåte og tankesett.

Norske myndigheter var i mange år forsiktige med å kreve at innvandrere skulle lære norsk. Argumentet var at det å «tvangsopplære» flyktninger og innvandrere var å betrakte som assimilering. I 2003 ble «Introduksjonsprogrammet» (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, 2016) innført, og med det et krav om at nyankomne innvandrere skulle lære norsk. Videre forventer myndighetene nå at foreldrene sender barna i barnehage, at trossamfunnene tar avstand fra terror, at likestillingsloven følges osv. Grensen mellom integrering og assimilering har dermed blitt visket ut med årene, mener artikkelforfatteren (Slettholm, 2017).

I debatten er kritikken mot assimilering («fornorskingsprosess») at det blir feil at stor-samfunnet skal legge premisser for minoriteten og kreve at de skal bli like og dermed miste sin kulturelle egenart. En del innvandrere føler at det er press om assimilering. Særlig deres barn, som mer enn sine foreldre lever i «to verdener», kan føle dette som et press.

Innvandrere må kunne møte det norske samfunnets kultur, uten at vi snakker om assimilasjon. Dahl skriver om multipl identitet og det å leve i to ulike kulturelle verdener (Dahl, 2013, s. 198).

2.1.2 Segregering og marginalisering

Når grupper blir fysisk atskilt fra majoriteten, hvor den bakenforliggende tanke er at disse er mindre verdt og at man ikke ønsker å «blande kulturer», snakker man om segregering.

Eksempler på land som har ført en segregeringspolitikk er Sør-Afrika og apartheid-ideologien. Parallellsamfunn og ghettoer oppstod (Hylland Eriksen & Sajjad, 2012, s. 79).

Med marginalisering, tenker vi ofte på grupper som «faller utenfor». Det ligger noe negativt i ordet, som «utstøting» og manglende sosial integrering, prosesser som skaper utenforskap og underordning?

«Begrepene marginalisering og ekskludering beskriver situasjoner der individer er satt helt eller delvis utenfor viktige arenaer i samfunnet. Begrepene brukes delvis om hverandre, men kan også beskrive forskjellige situasjoner. I den grad det skilles mellom begrepene ser vi at marginalisering ofte brukes om en prosess, mens ekskludering betegner en mer varig tilstand» (Rasmussen, Dyb, Heldal & Strøm, 2010, s. 11).

Segregering kan være et resultat av marginalisering (Dahl, 2013, s. 223).

Eksempel på bostedssegregering i Norge, ser vi særlig i byene. I Oslo er for eksempel bydel Søndre Nordstrand og Groruddalen være preget av stor konsentrasjon av minoritetsgrupper, og faktisk slik at etniske nordmenn blir minoritet. Typisk i disse områdene er dårligere levevilkår enn den øvrige befolkningen i byen. Det er en tendens til seg at flyktninger og innvandrere selv søker fra landsbygda til byene, fra nord og til sør, og at de finner sosial stabilitet og trivsel i nettopp områder som kan oppfattes som segregerte.

Flere årsaker til at innvandrere flytter til områder med høy konsentrasjon av innvandrere, kan være lavere boligpriser, muligheten for arbeid, kommunikasjon og tilhørighet i egen kulturell og religiøs gruppe. Faren er at integreringsprosessen fort blir hemmet i forhold til storsamfunnet.

2.1.3 Integrering

Selve begrepet integrering betyr «å gjøre hel». I denne sammenheng har jeg brukt en sosiologisk betydning som dreier seg om den sosiale prosessen som skjer når minoriteter føyes sammen med majoriteten i det norske samfunnet (Døving, 2009, s. 9).

Tre trekk er viktige forutsetninger for innlemmelse i samfunnet, å bli akseptert som forskjellig, få innpass på arbeidsmarkedet og at bli sett som individ (Døving, 2002, s. 40). «*Et integrert samfunn er et samfunn som fungerer inkluderende og skaper en viss grad av samhørighet blant en mangfoldig befolkning*» (Døving, 2009, s. 11). Det motsatte av integrering er ekskludering eller marginalisering.

I en sosiologisk teori legges det vekt på at deler av et samfunn, er og skal tilstrebes å være, en del av helheten. Enkeltmennesket er en del av samfunnet, og integrering er en prosess hvor individet aktivt og passivt inkluderes i samfunnet.

En viktig side ved integrering er å gi alle like livsbetingelser og muligheter. Etnisk og religiøs bakgrunn skal ikke være til hinder for innlemmelse i samfunnet. Plikter er vel så viktige som rettigheter i denne sameksistensen mellom ulike etniske grupper i et pluralistisk samfunn. Diskriminering og rasisme skal motarbeides.

Norsk politikk vektlegger følgende:

Utgangspunktet for integreringspolitikken er at det er like rettigheter og plikter for alle. Likebehandlingsprinsippet står sentralt, og den enkeltes valgfrihet skal ivaretas. Folk skal få lov til å dyrke sin religiøse eller kulturelle egenart, så lenge det ikke strider med loven eller begrenser andres frihet (Aasland, Taraku & Erstad, 2016, s. 4).

Men hva med de normer og kulturelle verdier innvandrere tar med seg fra sine hjemland, som er på kollisjonskurs med våre uten at de er direkte lovstridige? Det snakkes om kulturell toleranse og realiteten av et samfunn i bevegelse. På begge sider forventes tilpasning. En vellykket integrasjon tenkes innebære deltakelse i det sosiale, kulturelle og i arbeidslivet.

Det regjeringsoppnevnte Brochmann-utvalget skriver i sin utredning februar 2017:

Norge har så langt ikke lyktes godt nok med å innlemme flyktninger i arbeidslivet (...). Hvis det norske samfunnet ikke lykkes bedre med integreringen av innvandrere og flyktninger fra land utenfor Europa, er det risiko for at økende økonomisk ulikhet kan

spille sammen og svekke grunnlaget for samhørighet, tillit og samfunnsmodellens legitimitet (Brochmann, 2017, s. 11).

Brochmann-utvalget skriver også om det som hindrer integrering og selv om det er verserer ulike teorier, mener de det er grunn til å tro at religion, kultur, lav utdanning, lav yrkesdeltakelse og dårlige levekår, samlet kan bidra til at den samfunnsmessige tilliten svekkes (NOU:2, 2017, s. 17).

2.1.4 Hva fremmer integrering?

Introduksjonsprogrammet: I 2003 ble Introduksjonsloven vedtatt og trådte i kraft, en lov som har til formål å gi nyankomne innvandrere, som har rett til dette tilbudet, grunnleggende ferdigheter i norsk, grunnleggende innsikt i norsk samfunnsliv og forberede dem på arbeid eller utdanning gjennom et såkalt «Introduksjonsprogram». Statistikk publisert fra SSB i 2016, viser at halvparten av kvinnene som deltar er i arbeid/utdanning etter år fullføring av programmet. Hos menn er tilsvarende prosentandel 70%. De som har en utdanning fra hjemlandet lykkes bedre enn de uten. Opprinnelseslandene har også betydning (Enes, 2016).

Språkets nøkkelrolle: Tidsskriftet Samfunnspeilet har som overskrift i et av sine nummer: «Opplæring av innvandrere i norsk og samfunnskunnskap, - Språket, første skritt mot integrering» (Einarsen, 2013, s. 51). I artikkelen blir det klart og tydelig lagt vekt på hvilken avgjørende sammenheng det er mellom det å beherske norsk og det å delta i samfunnet. Nøkkelen til tilgang til arbeidslivet handler om å beherske norsk. Når i tillegg arbeid er en viktig integreringsarena, blir språkbeherskelsen enda viktigere.

Introduksjonslovens virkninger imøtekom det stort behov fra bedrifter og kommuner som søker etter arbeidskraft som behersker språket.

Det er ikke bare den enkelte arbeidsplass som nyttiggjør seg av språkkunnskapen, men også individet selv for å ivareta til rettigheter, plikter, sosial integrering m.m.

Den norske stat har også en klar forventning og tro på at arbeid virker integreringsfremmende (St.meld.nr 49, 2003-2004, s. 100-110).

Deltakelse i yrkeslivet: Forskning viser at deltakelse i yrkeslivet virker integreringsfremmende. Som nevnt i inn-ledningen kom Kieding Banik frem til at «*Deltakelse i arbeidsmarkedet forsterket inte-grasjonsprosessen.*» (Kieding Banik, 2015, s. 20).

Stortingsmelding 30, 2015 – 2016, sier: «*Deltakelse i yrkeslivet blir sett på som selve lakmustesten for god integrering.*» (Enes, 2016, s. 39).

Ifølge SSB er levekårene en god indikator på integrasjon. Jo større levekårsforskjeller mellom innvandrergupper og befolkningen for øvrig eller relevante grupper, jo større sannsynlighet for at integreringen ikke har vært vellykket. Deltakelse i arbeidslivet blir derfor en viktig faktor for å minske forskjellene. «*Integrasjonen er mislykket om forskjellene på viktige områder øker, om innvandrerne og deres norskfødte barn vil utgjøre en økende permanent underklasse eller parallellsamfunn*» (Slettholm, 2016).

Religiøsitet: Forskere fra Religion i pluralistiske samfunn (PluRel) ved Universitetet i Oslo, har skrevet en rapport der de ser på sammenheng mellom religiøst engasjement og integrering. De fant at de mest aktivt praktiserende og religiøst aktive muslimene, hevder at religion og deres identitet som muslimer, har betydning for hvordan de opplever seg integrert i Norge. De minst religiøst aktive vektlegger religion i langt mindre grad. Det er verd å merke seg at de mest religiøst aktive opplevde at engasjementet virket integreringsfremmende, og ikke motsatt. Deres argument var at det var lettere å delta i storsamfunnet og tilegne seg norske verdier, etter å ha tydeliggjort sin egen identitet som religiøs. Senere i rapporten (s. 10) snakkes det også om den religiøses kvinnes vektlegging av «valg» og «selvstendighet» (Døving, Shami & Lindholm, 2010, s. 6ff). Jacobsen skriver «*Det teoretiske utgangspunktet er at islam kan betraktes som en diskursiv tradisjon som gir opphav til ulike sosiale praksiser og fortolkninger i forskjellige sosiokulturelle kontekster.*» (Jacobsen, 2002, s. 41). Religionen må tolkes i lys av den tid man lever i.

2.2 Identitetsteorier

Man kan ikke snakke om integrering uten samtidig å komme innom begrepet identitet. Jeg vil nå si noe om hva som menes med identitet, hvordan kultur og religion påvirker identiteten og til slutt om identitetsforvirring i det pluralistiske samfunnet.

Dr. philos. Øyvind Dahl opererer med to betydninger av begrepet identitet. I min oppgave er denne betydningen interessant. *«Et uttrykk for det som en person eller gruppe oppfatter seg selv som, eller det andre oppfatter som konstant ved personen eller gruppen. I denne betydning har det med tilhørighet å gjøre. Hvem identifiserer jeg meg med? Hvem er jeg? Hvem sier andre at jeg er?»* (Dahl, 2013, s. 197). Identitet er ikke medfødt, men utvikles gjennom sosiale relasjoner og er avhengig av den sammenheng og kultur individet er en del av (Dahl, 2013, s.198f).

Krogseth snakker om to betydninger av begrepet, både kollektivets egen identitet, hvor han løfter forståelsen opp på nasjonens/institusjonens nivå, og individets kollektivfunderte identitet. Forfatteren selv velger å se på den siste betydningen (Krogseth 2001, s. 130 f). Han vektlegger fenomener som aktiviteter, riter, seremonier m.m. som skaper kollektiv identitet og integrerende fellesskapsbevissthet. *«Disse gir felleskapet orden, struktur og forankring, men også impulser til utvikling og endring. Kollektiv identitet opprettholdes – men også transformeres – i interaksjon og kommunikativ utveksling. Styrken i identiteten stimuleres både av graden av homogenitet og grensemarkeringer ovenfor en annen gruppe, det være seg en (annen) smågruppe eller overfor storsamfunnet eller den moderne hovedkulturen»* (Krogseth, 2001, s. 141).

Minoriteten ofte føler press fra staten om tilpassing til samfunnet, hvilket igjen medfører en følelse av press og trussel mot identitet og egen kultur (Hylland Eriksen & Sajjad, 2012, s. 80).

2.2.1 Kultur og identitet

Det kan ikke snakkes om identitet uten samtidig å snakke om kultur. Antropologien Edward Tylor definerer kultur som en sivilisasjons kompliserte helhet hvor delene består av ervervet kunnskap, tro, kunst, moral, jus og tradisjoner i tillegg til de egenskaper og ferdigheter enkeltmennesket har ervervet seg som medlem i det samfunn det tilhører. Hylland Eriksen og Sajjad reviderer denne definisjonen. De hevder at *«på et generelt plan kan vi si at alt som er lært er kulturelt, mens alt som er medfødt er naturlig.»* Han sier videre at *«det er fullt mulig å tenke seg at medlemmer av ett og samme samfunn har forskjellige ideer, kunnskaper, osv., med andre ord at et samfunn kan være «flerkulturelt», eller i det minste at det kan være*

betydelige kulturelle variasjoner mellom medlemmene i ett og samme samfunn» (Hylland Eriksen & Sajjad, 2012, s. 35 og 41).

Om mye er felles, vil det fortsatt være store kulturelle forskjeller på utførelsen. Alle spiser, men alle spiser ikke hva som helst og når som helst. Alle føler trygghet, men alle bruker ikke samme metoder for å oppnå trygghet og har heller ikke samme oppfatning av hva som er trygghet. Alle har sosiale behov, - men med hvem og hvordan de dekkes er kulturbetinget. Anerkjennelse er viktig, men hvordan man opplever anerkjennelse er avhengig av hvem og hvor man er.

«Tylor betonte at mennesket skaffet seg sine kulturelle ferdigheter som medlem av et samfunn.» (Hylland Eriksen & Sajjad, 2012, s. 40).

I sin bok «Integrering», skriver Døving om essensialistisk kulturforståelse, som innebærer at de verdier og tradisjoner individet har med seg forblir uforandret. Hun mener dermed at denne forståelsen har preget den norske debatten og bunner i frykt for annerledeskulturen. Innvandrernes kultur blir årsak til manglende integrering. I følge forfatteren skyldes manglende integrasjon også andre variabler, som økonomi, klasse eller diskriminering fra majoritetssamfunnet. *«Det verste ved bruken av kultur som referanse, er når kulturforskjeller brukes som forklaring på at 'de andre' er totalt annerledes enn oss.» (Døving, 2009, s. 13).* I denne tolkningsrammen blir ofte kultur og identitet ensbetydende.

2.2.2 Identitet og religion

For de fleste muslimske innvandrere er den religiøse identiteten en del av majoritetens identitet i deres opprinnelsesland.

Historikeren Bård Larsen hevder at vi tolker religiøse tekster etter den situasjon vi befinner oss i.

Islam kan tolkes liberalt. Religionenes plass i et moderne landskap defineres langt på vei etter dens teologiske tilpasningsevne» (...) Alternativet til å hevde at religiøse tekster ikke er gjenstand for tolkning må være at de er sanne. Det står i boka, mente Luther. For den enkelte troende er troen sannhet: hvorfor skulle en ellers tro? I førsteperson er troen essensialistisk (Larsen, 2014).

Det kan bli problematisk, når førstepersonen ikke bare har en tolkning som at religionen er god, men i tillegg må den betraktes som hellig (Larsen, 2014).

Islam er en synlig religion, med regler for faste, bønnetider, bekledning, forbud mot å spise svinekjøtt m.m. For utenforstående er det lett å tro at «muslimer er like», - men sannheten er at de er spredt på mange ulike menigheter, dels med store motsetninger.

Religionen spiller både en sosial og teologisk rolle hos mange av de muslimske kvinnene. Frafall kan medføre konsekvenser innad i familien og miljøet og påføre familien skam. Hos etnisk norske kvinner derimot, er trenden at det religiøse liv er en privatsak og i hvert fall ikke et fenomen som «synes utenpå». Trosutøvelsen foregår ofte hjemme og individuelt.

En stor andel muslimske kvinner bruker hijab eller annet hodeplagg. For mange betraktes håret som en intim kroppsdel og skal dekkes til, som samtidig fremhever hijaben kvinnens vakre ansikt.

Begrepet skam preger deler av det islamske miljøet og særlig må kvinnene påse å ikke føre skam over familien. Selv etter flytting til et nytt land med andre holdninger, opprettholdes ofte kvinnesynet.

I rapporten «Religiøst engasjement og sosial integrering», har forfatterne redegjort for funn fra debattinnlegg skrevet av hijabbrukere. Disse legger mye vekt på identitet, religionsfrihet osv. De er kvinner som har tatt sitt selvstendige valg og vil vise sin identitet som norske hijabbrukere (Døving, Shami, Lindholm, 2010, s. 16). Andre vil kanskje mene noe helt annet og at hijab-bruk er påtvunget.

Jacobsen tar frem endringen i forståelsen av islam i sin bok «Tilhørighetens mange former», *«Endringene i forståelsen av islam og muslimsk identitet må også knyttes til den kontekst for identitetsproduksjon som senmoderniteten utgjør, med vektlegging av individet, krav og anerkjennelse og refleksivitet. Mangfoldet av virkelighetsforståelser, og bevisstheten av dette mangfoldet, har økt i senmoderne tid.»* (Jacobsen, 2002, s. 215). Forfatteren trekker også frem at mange av muslimene, som selv ikke praktiserer sin religion i dagens Vesten, likevel har en sterk symbolsk identitet som muslimer. Dette fenomenet har økt som følge av angrep mot muslimene (Jacobsen, 2002, s. 215).

2.2.3 Identitetsforvirring i det pluralistiske samfunnet

Dahl deler identitetsbegrepet i tre. Multiplid identitet (multikulturell identitet) gjelder de som lever i to ulike kulturelle verdener. Sosial identitet handler om vår personlige identitet og formes som en følge av relasjoner med andre mennesker. Kulturell identitet dreier seg om den gruppe/kultur man tilhører og identitetsdannelse i forhold til gruppen (Dahl, 2013, s. 198f). Personer fra «fjernkulturer» må utvikle sin identitet i en verden hvor det ikke bare er et mangfold av religioner, men også ulike levesett, kvinnesyn osv. Det store spørsmålet er om dette mangfoldsamfunnet skaper rolleforvirring og angst eller om det heller er berikende og utviklende. Innvandrere veksler mellom sin etniske og opprinnelige kultur og samfunnets majoritetskultur.

Hylland Eriksen og Sajjad skriver i sin bok «Kulturforskjeller i praksis» at «*Alle mennesker er også sosiale i den forstand at det er bare gjennom kontakt med andre mennesker at vi lærer å bli menneskelige, ved å lære språket, sed og skikk, forskjell på riktig og galt osv.*» (Hylland Eriksen & Sajjad, 2012, s. 33).

De like og de forskjellige menneskene skal forenes i ett og samme samfunn, - et samfunn som i seg selv består av mange ulike underkulturer.

Krogseth belyser i sin bok at det pluralistiske samfunnet kan oppleves problematiserende for identiteten (Krogseth 2001, s. 15, 19). Særlig kan det være utfordrende for ungdommer som lever i to kulturer. De kan stå i fare for å utvikle identitetskrise eller rolleforvirring, som igjen kan medføre angst og utilpasshet (Krogseth, 2001, s. 57). Kan det samme skje med innvandrerkvinner som kommer hit og skal leve sine nye og gamle roller side om side? Går integrering på bekostning av identiteten, når man kommer til et samfunn hvor majoriteten har en annen religionsforståelse, kvinnesyn, matvaner, familiekultur og levesett? Det er begrenset hva innvandrere fra muslimske land kunne frakte med seg. Familiene er ofte igjen i hjemlandet, huset, og hjemmet og tradisjonene blir derfor ofte svært viktige å opprettholde. Kjente og kjære ritualer som binder trosfeller sammen, men kan også skape avstand til den øvrige befolkningen.

«Et vanlig perspektiv har vært at innvandrere lever «i to verdener», at de skifter kulturelle koder når de beveger seg i ulike kontekster. Mens den etniske identiteten underkommuniseres (tones ned) i samhandling med vertsbefolkningen, overkommuniseres den (betones) innad.» (Hylland Eriksen & Sajjad, 2012, s. 98).

En ting er å bli norsk statsborger, en ganske annen ting er å føle seg som en del av det kulturelle fellesskapet. «*Sosial identitet er synonymt med gruppetilhørighet, og kulturell identitet betyr at man oppfatter seg selv som kulturelt lik andre som deler denne identiteten*» (Hylland Eriksen & Sajjad 2012, s. 73). Vi ser i dag at grupper blir mer bevisst sin identitet, fremfor at samfunnet går i retning av at forskjeller utjevnes. Simmels regel «*En gruppes indre samhold øker med det ytre press*» (Hylland Eriksen & Sajjad 2012, s. 74), så man en bekreftelse på etter 11.september, da tallet som bar religiøse hodeplagg økte verden over, for å vise sin tilhørighet til islam.

Det er særlig to syn på hvordan man skal forstå ulike kulturer. Et etnosentrisk utgangspunkt hvor man anser gruppens og sine egne verdier bedre enn andres og som indikator for vurdering av andre. Motpolen til dette synet blir en kulturrelativistisk holdning som ser utsagn, atferd og fenomener i lys av den sammenheng individet befinner seg i (Dahl, 2013, s. 73f).

Etnosentrisme trenger ikke medføre diskriminering, men gjør det ofte. Vi kan trolig ikke kvitte oss med vår egen etnosentrisme uten å miste selvrespekten. Vi kan ikke mene at alt er like bra. Derimot er det fullt ut mulig å akseptere og respektere andre mennesker (Hylland Eriksen & Sajjad, 2012, s. 61).

2.3 Teorier om gruppetilhørighet

Alle mennesker har behov for å tilhøre en gruppe. Vi er sosiale og opptrer i flokk (Mysterud, 2005, s. 593). Dette kapitlet handler om grupper og det å veksle mellom grupper.

For at en vellykket integrering skal kunne skje, blir en viktig forutsetning at man som enkeltperson og gruppe er åpen for at man kan ta feil og være nysgjerrig overfor den «fremmede» gruppen (eller individet). Dette gjelder ikke bare ulike kulturer og religioner, men kan overføres til alle områder i samfunnet. «Like barn leker best», vi «klumper» oss ofte sammen i grupper som har samme interesser som oss selv. Hvor lett er det ikke å bli lojal overfor gruppens meninger, hvilket i ytterste konsekvens kan grense til ekstreme holdninger (eks i politikk, religion)?

For muslimske kvinner er det religiøse fellesskapet og storfamilien sentralt. For ikke-muslimske kvinner er dagens tendens at individualisme settes høyt, selv om trenden også observeres i muslimske kretser.

Representanter for grupper mener at ofte at de representerer det gode. De andre blir ofte betraktet som «de andre». Dette er ikke nødvendigvis bevisst og nedlatende. Det ser også naturlig for oss å tenke verden slik, et etnosentrisk utgangspunkt (Dahl, 2013, s. 73 f.). Vi mennesker har enten rett eller vi tar feil, og denne tenkemåten overføres lett til grupper og enkeltindivider. Den gruppen man tilhører representerer de gode verdier og den rette livsførsel. Historien viser en rekke feilvalg. I dag kan vi eksempelvis mene at motstanden mot kvinnelige prester er feil, men ikke for 70 år siden. Der og da fulgte man gruppens valg.

Mye er felles i møtet mellom den nye kulturen innvandrerkvinner kommer til, blant annet holdninger som sannhet, rettferdighet, troskap, omsorgsfullhet barmhjertighet osv. Spørsmålet blir: finnes det grupper og felles arenaer hvor medlemmene kan samles i et «enighetsfellesskap». Det være seg skole, utdanning, jobb, skoleavslutninger, barns fritidsaktiviteter, arbeid osv., som kan gi gode spillerom for å bli en del av et fellesskap som igjen kan være «en dør som åpnes». Kommunikasjon mellom «dem» og «vi» er derfor viktig for å skape et fellesskap.

*Det bygges fiendebilder av «de andre» både blant kristne og blant muslimer (...)
Forestillinger om hvor undertrykte og umælede muslimske kvinner gjøres i muslimske miljøer er utbredt blant ikke-muslimske miljøer i Norge. Det er med på å skape frykt for muslimer og til og med hat. Mange muslimer ser med forakt på hvordan de opplever at den vestlige, kristne kulturen bruker kvinnekroppen som salgsvare i reklamen (...). Kvinner gjøres til eiendom og til offer (...). Fiendebilder og stereotyper forsvinner der menneskers ansikter kommer til syne. Det skjer en kommunikasjon, og det skapes et nytt «vi» på tvers av skiller (Grung og Larsen, 2008, s. 134).*

Det er kanskje lett å se integrering som mest utfordrende i forhold til den typiske etnisk norske kultur, men det er vel så interessant å se på hvordan integreringen er blant innvandrere seg imellom også. Dette kommer jeg tilbake til i intervjuene.

Flere faktorer vil avgjøre hvor lett integreringsprosessen skjer. Hva hjelper det om innvandrere selv er innstilt på å bli integrert i et lokalsamfunn om «gruppene er fulle» og ikke mottakelige for flere medlemmer. Gruppens åpenhet eller lukkethet blir avgjørende.

Søylediagrammet nedenfor viser geografiske ulikheter i synet på om innvandring truer norsk kultur.



(Baumberger, Borgersen, Bjerkan & Andersen, 2017). Her ser vi en tydelig forskjell på holdningene i byer, byer/tettsteder og landkommuner. Beboerne i landkommunene mener at trusselen i forhold til norsk kultur er atskillig større enn i storbyene.

I et intervju i Altaposten, publisert 18.10.10, sier Thomas Hylland Eriksen:

I byene er antallet flyktninger langt større, noe som gjør at man kan danne egne miljøer bestående av eksempelvis bare tamiler. På den måten omgås man nesten bare andre tamiler, noe som er bra for samholdet og forankringen dem imellom, men som svekker integreringen. Småstedene er bedre i så måte, fordi du kommer tettere i kontakt med lokalsamfunnet. Men også her kan det være problematisk, fordi alle småstedene ikke nødvendigvis er veldig åpne (Larsen, 2010).

Tenker vi en dialog mellom muslimske og ikke-muslimske kvinner, så er det hele tiden viktig å ha i minne at det dreier seg om en dialog med likeverdige mennesker, selv om det kan være en prosess å komme dit. Grung og Larsen går til og med så langt at de mener at både muslimer blir bedre muslimer og det samme med kristne i fellesskap med hverandre. Man får større bevissthet om seg selv og sin egen tro i møte med andres tro. «Kvinnens situasjon kan gjennom en sånn prosess bli mindre preget av avmakt og ensomhet og mer av myndiggjøring og fellesskap.» (Grung og Larsen, 2008, s. 133f).

Så må også tilknytning til arbeidslivet vektlegges, hvilket kommer frem i en rapport utgitt av SSB. «Personer med lav utdanning, lav inntekt og svak forankring i arbeidslivet, opplever også i større grad hindringer for sosial deltakelse osv.» (Barstad & Sandvik, 2015).

2.3.1 Veksling mellom grupper

«Vi er den arten som har mest situasjonsavhengig atferd», skriver biologen Iver Mysterud i sin bok «Mennesket og moderne evolusjonsteori» (Mysterud, 2005, s. 591). Mennesker opptrer i grupper, det være seg familien eller ikke-slektninger og ulike grupper i forhold til ulike situasjoner, - tilpasset den situasjonen man til enhver tid er i. Disse interaksjonene fører til og med til evolusjon og til å fremme atferd til fordel for gruppen(e) (Mysterud, 2005, s. 593).

De sosiale normene holder gruppen sammen. «Tilsynelatende har alle kulturer sosiale normer so ser ut til å være utformet for å sveise sammen grupper av individer til velfungerende enheter (...). Sosiale normer ser derfor ut til i hovedtrekk å ha som generell funksjon å få menneskegrupper til å fungere som adaptive enheter, som om deres medlemmer ikke er nært beslektet (...). Strenge sosiale normer ville ikke være nødvendig hvis det ikke fantes like sterke impulser til å bryte dem» (Mysterud, 2005, s. 601).

Velger man tilhørighet til ulike grupper som følge av hvilken rolle man iklær seg? På hvilken arena ferdes man, og skiller det stort mellom jobb/utdanning og fritid?

Majoriteten av den norske befolkningen tilhører den norske kirke, et mindretall av disse er aktive i kirken. Likevel preger den kristne kulturarven landet mer enn vi ofte reflekterer over og milepælsbegivenheter som dåp, konfirmasjon, bryllup og begravelser samler folket. For muslimene står religionen og det religiøse fellesskapet og ritene vanligvis mye høyere på prioriteringslista. De religiøse møteplassene er sannsynligvis de steder hvor integreringen synes minst. Likevel synes det som om en del muslimer møter opp i f. eks. begravelser i kirkelige begravelser, men hvor ofte deltar majoriteten i muslimske begravelsesseremonier?

Når det gjelder utdanningsinstitusjonene, stiller saken seg sannsynligvis ganske annerledes. Studenter på samme studie er på vei mot samme mål, noe som i seg selv bør virke integrerende. De utgjør samme gruppe, f. eks. sykepleierstudenter, farmasøyter osv.

I innvandringsdebattens hete blir faren for dannelse av parallellsamfunn ofte fremsatt. Er det mulig å stille spørsmålet om det faktisk er greit, naturlig og ikke minst viktig for oss mennesker å gruppere oss og finne oss til rette blant likesinnede uten at man blir oppfattet

som ekstrem og samfunnsfiendtlig? Er det ikke slik at barnefamilier søker andre barnefamilier, enslige søker felles skap med enslige, religiøse med religiøse osv.?

Evolusjonsteoretisk begrunnes dette med at vi må opptre i flokk for å overleve. Religionen lager grupper, vi tror på denne guden og dette skaper identitet og skiller oss fra alt annet. Dersom forventningen til integrering også innebærer den mest intime venneskapsfæren og i forhold til familieetablering, oppstår det raskt en problematikk i forhold til religiøse og kulturelle synspunkter de ulike grupper er en del av.

Hva er likheter og forskjeller på den muslimske og den typiske norske kvinne? Vi og dem eller omvendt, hvem har rett og hvem tar feil? Fasiten behøver ikke finnes og heller ikke majoritetens krav på å eie sannheten.

Døving skriver at tre forestillinger ligger til grunn for å skape et godt integrert samfunn, hvorav den ene forestillingen er evolusjonistisk og hevder at minoritetskulturen i et pluralistisk samfunn må foreta en sivilisatorisk utviklingsprosess (Døving 2002, s. 67). Hun refererer til antropologen Marianne Gullestad, som viser til flere uttalelser fra politikere og forskere som hun mener står nær det evolusjonistiske synspunktet og plasserer «de andre» i et hierarkisk system. «*Vi ser på oss selv om moderne og dem som tradisjonelle og tilbakestående*» og videre «*En gjennomgående holdning i hva hun kaller den norske mentaliteten, nemlig at det er best for «dem» å bli lik «oss»*» (Døving, 2002, s. 69).

2.4 Teorier om interseksjonalitet

I vårt samfunn har vi lett for å generalisere. Ikke sjelden hører man at mangel på integrering skyldes religion og kvinneundertrykkelse, mens andre vektlegger fremmedfrykt osv.

Sannheten er som regel at flere faktorer spiller inn. Informantene i mitt forskningsmateriale både er kvinner og de er innvandrere. I undersøkelser er det derfor hensiktsmessig å anvende teorier om interseksjonalitet, hvor man tar hensyn til samvirkende maktdimensjoner som f. eks. kjønn og etnisitet. «*Individet posisjoneres gjennom tekst, tale og handling*» (Sverdljuk, Annfeldt & Gullikstad, 2014, s. 49f).

Det gjør en forskjell å være muslimsk kvinne, oppvokst i en patriarkalsk kultur med mannen tronende over kvinnen i hierarkiet. Mens vi i Norge har kjempet for likestilling, og fortsatt står ved barrikadene, opplever mange muslimske kvinner at deres plass i samfunnet skal fylle andre roller. Maktrelasjonene kjønnene imellom veksler mellom kulturene. Det kan være

utfordrende både beholde og å endre, når man etablerer seg i et fremmed land, hvilket igjen kan føre til ulik behandling og muligheter.

Likestillings- og diskrimineringsombudet arbeider intersesjonelt i likestillingsspørsmål (Thun, 2016).

En flerdimensjonal tilnærming til integreringsproblematikken er derfor viktig hvor kategorier som kjønn, etnisitet og sosial klasse ses på som samvirkende årsaker.

Kapittel 3 METODE OG DESIGN

Jeg ønsker å forstå verden ut fra ditt synspunkt. Jeg ønsker å vite hva du vet, på den måten du vet det. Jeg ønsker å forstå betydningen av dine opplevelser, være i dine sko, føle ting slik du føler dem, forklare ting slik du forklarer dem. Vil du være min lærer og hjelpe meg med å forstå? (Spradley, 1979, s. 34) (Hylland Eriksen & Sajjad, 2012, s. 125).

3.1 Strategi og metodevalg

Det skilles gjerne mellom kvantitativ og kvalitativ metode innen forskning. Kvantitativ tilnærming foretar datainnsamling ved f. eks. intervjuer eller spørreskjemaer, utarbeider statistikker fra tallmaterialet og analyserer disse. Den kvalitative metoden går mer i dybden og gjennomføres ved hjelp av intervjuer, case-studier, observasjoner, tolkning av tekster m.m. Analysen av forskningsmaterialet foregår kontinuerlig, og det hermeneutiske arbeidet blir sentralt (Tjora, 2017, s.28-33).

Oppgavens problemstilling gjør det naturlig å velge kvalitativ forskningsmetode. Jeg ønsket å forske på menneskers personlige tanker og bevege meg i dybden av materiet ved bruk av en-til-en-intervju som tilnærming.

Som intervjuer er det jeg som skal innhente kunnskapen for så å tolke det respondentene sier i etterkant. I den rollen har jeg kontroll og dermed «makt» over situasjonen, og det er særdeles viktig at jeg tilstreber å være mest mulig objektiv i mine spørsmål og i hermeneutikken. Forholdet mellom meg som forsker og informanten er dermed avgjørende for resultatets gyldighet og overførbarhet. Så lenge intervjuobjektene er de som sitter på informasjon, er det svært viktig at jeg er åpen og våken for ny kunnskap, også utover de spørsmålene jeg hadde i utgangspunktet.

I etterkant av intervjuene, har jeg foretatt en abduktiv tilnærming, hvilket er vanlig i kvalitativ analyse, for å finne ut om det er et dialektisk forhold mellom empiri og teori. Og kan jeg gjennom min analyse av dataene utvikle teorier ytterligere? (Tjora, 2017, s. 24).

I den stegvis deduktive induktive metode starter man med generering av empiriske data, for så å bearbeide data, deretter foreta en koding før kategoriseringen, som så danner grunnlaget for utvikling av modelleringen. Det ender med en diskusjon av disse konseptene hvor eksisterende og kjent teori tas inn (Tjora, 2017, s. 18).

«Grounded Theory» er en metodologi hvor man systematisk vandrer fra empiri til teori og tilbake. Det tilstrebes å trekke teori ut fra empiri i den sosiale kontekst det forskes på. Analyse og datagenerering er parallelle prosesser. Målet er å utvikle teorier basert på datainnsamlingen (Glaser & Strauss sitert i Folkestad s 3, hentet 2016), en tidkrevende jobb med mye refleksjon over hva som har blitt sagt, hva det bunner i, leting etter teorier, koding og kategorisering. Hvordan ville de historiene som ble fortalt, stemme overens med hva vi allerede har en forskning på?

3.1.1 Epistemologi

Epistemologi er et begrep vi assosierer med filosofien, en teori om viten og erkjennelse og hvordan fremskaffe den. Bryman tar opp om man virkelig kan studere den sosiale verden med naturvitenskapelig metoder og hva som bør regnes som akseptabel kunnskap i en disiplin. Kan jeg bruke samme kriterier i «sosialt materiale» som i naturvitenskapen, som defineres ut fra den fysiske virkeligheten og som krever at påstander som utledes skal være falsifiserbare? Interpretivisme er en retning som motsetter seg positivismen og hevder at man ikke kan bruke de samme vitenskapelige forskningsmetoder på den sosiale verden som på den fysiske virkelighet. En annen logikk må anvendes på den sosiale verden. (Bryman, 2012, s. 27-29). Jeg har plassert meg i en interpretivistisk ramme, siden jeg er fortolkende og søker å forstå fremfor å finne en objektiv sannhet.

3.1.2 Ontologi

Mens epistemologi-begrepet ovenfor sa noe om når man når frem til erkjennelsesviten om sosiale fenomen via vitenskapelig terminologi, modeller og teorier, handler ontologien om hvordan virkeligheten egentlig er og hvordan den får konsekvenser for valg av forskningsmetoden. Denne oppgaven står i en konstruktivistisk konstruksjon (Bryman, 2012, s. 33). Kunnskapen blir til i samtalen mellom meg og informantene og jeg fortsetter å tolke kontinuerlig under skriveingen.

3.1.3 Oppgavens forskningsdesign

Oppgaven er en typisk kvalitativ casestudie, innenfor «unique-case»-kategorien. Jeg har gått ut i feltet for å samle inn informasjon ved hjelp av intervjuer. De grunnleggende casestudiene inneholder detaljene og analysen av disse spesifikke casene blir interessant og viktig (Bryman, 2012, s. 67). Mine case er som nevnt avgrenset til muslimske kvinner som opplever

seg selv om integrerte, har deltatt på et utdanningsprogram osv. I intervjuene går jeg i dybden av temaene jeg ønsker å utforske, hvor målet er å lytte til deltakernes stemme og deres personlige beretninger, analysere innholdet for å koble det jeg kommer frem til opp mot eksisterende teorier. Analysen går på detaljnivå og områder som kan være kompliserte, men som jeg likevel skal søke etter en forklaring på.

3.2 Min forskningsprosess

Det primære forskningsspørsmål er som nevnt tidligere: *Hvilke faktorer fremmer integrering av muslimske kvinner med innvandrerbakgrunn?*

Videre konkretiseres det ved underspørsmål om hvilke områder de følte seg integrert i (arbeidsliv, lokalsamfunn, moskeen osv.), om det var forskjell by og land, om de opplevde at det var et krav og et press å bli integrert, hvor eventuelt press kommer fra, hodeplaggs betydning for integrering, områder de ikke følte seg integrerte i, hva som hindrer og fremmer integrering og hva som har vært viktig for dem i integreringsprosessen.

Jeg har brukt en del tid på planlegging og på forhånd satt meg inn teorier, lest artikler og reflektert rundt det å være innvandrer i Norge.

Kvale og Brinkmann opererer i sin bok med syv stadier i en intervjuundersøkelse (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 137). Disse stadiene har jeg forsøkt å følge i undersøkelsen og rekkefølgen er som følger: tematisering, planlegging, intervjuing, transkribering, analysering, verifisering og rapportering.

3.3 Utvalg

3.3.1 Utvalgskriterier for valg av deltakere

Professor Alan Bryman skriver i sin bok om «Social research methods» om «Purposive sampling» («måltrettet utvelgelse») (Bryman, 2012, s. 418). Utvelgelsen av intervjuobjektene henger sammen med forskningens mål og visse kriterier er stilt i forkant.

Deltakerne var strategisk og ikke tilfeldig valgt. Forskningens mål for meg var å finne et knippe informanter som jeg i forkant hadde et inntrykk av opplevde seg selv som integrerte, for at disse igjen kunne skissere noen svar på hvilke faktorer som bidrar til innlemmelse og

tilhørighet til det norske pluralistiske samfunnet. Utvalgskriteriene vil utvilsomt farge fremstillingen og være en kritisk suksessfaktor.

I utgangspunktet hadde jeg spurt fire informanter, men etter å ha intervjuet tre, ble en variabel tydeligere. De hadde alle tre deltatt på en tilrettelagt helsefagarbeiderutdanning, noe den fjerde ikke hadde. Jeg begrenset derfor antallet informanter, siden dette så ut til å være en viktig og interessant variabel.

3.3.2 Rekruttering av deltakere

I forkant av studiet, hadde jeg en forventning om at det kunne være vanskelig å rekruttere informanter, til tross for at informantene var lovet full diskresjon. To av dem kjente jeg til fra NAV-prosjektet og en fikk jeg foreslått av en av informantene. Disse kvinnene skulle vise seg å være levende opptatt av integrering og var svært positive til å delta i undersøkelsen.

3.4 Metode og forarbeid for datainnsamling

Før jeg gikk i gang med undersøkelsen, leste jeg meg grundig opp i metoder for gjennomføring av intervjuene og forsøkte etter beste evne å reflektere over hvilke svar jeg kunne tenkes å få. Formålet med undersøkelsen var å kunne beskrive individers opplevelser. Tilegnet kunnskap skulle så settes i system, hvilken mening kunne jeg trekke ut av datamaterialet og forsiktig generalisere til andre utover det lille utvalget av intervjupersoner?

Mitt praktiske redskap ble kvalitativt forskningsintervju, hvor forskningsmetoden er samtalebasert i form av intervju. «*Formålet med det kvalitative forskningsintervjuet er å forstå sider ved intervjupersonens dagligliv fra hans eller hennes eget perspektiv.*» (Kvale & Brinkmann, 2015, s.42).

«*Forskningsintervjuet er en interpersonlig situasjon, en samtale mellom to parter om et emne av felles interesse.*» (Kvale & Brinkmann 2015, s. 156).

Metoden har absolutt sine svakheter utover få informanter og generalisering, men selv om det kan være problematisk, er opplysningene likevel viktige.

3.4.1 Semistrukturert intervju

Målet var å få informantene til å snakke fritt og intuitivt. Semistrukturert forskningsintervju (fremfor åpent eller helt strukturert intervju), var strategien jeg ble rådet til å bruke for å innhente opplysningen. I forkant av intervjuene formulerte jeg en del spørsmål som så til slutt skulle danne et bilde. Det er en risiko ved en halvåpen struktur, da mengden informasjon kan bli stor og uoversiktlig. Det er imidlertid en stor fordel at metoden åpner for nye opplysninger som kan fremkomme underveis i samtalene og gir mulighet for å gå i dybden av materien. Jeg ønsket å få et innblikk i refleksjoner og erfaringer kvinnene har gjort seg, som også kan komme felleskapet til gode. Metoden hjalp meg til å få en mer helhetlig forståelse enn jeg ville fått ved en kvantitativ analyse.

Utfordringen min er at jeg ikke deler deres tro, deres kulturbakgrunn, deres mattradisjoner osv. Jeg kan så lite om disse kvinnene, som heller ikke er en homogen gruppe.

For meg var det viktig å være en god observatør og være lyttende, og etterstrebe å gi et riktig bilde i analysen og drøftingen.

3.4.2 Intervjuguiden

I forkant at intervjuene hadde jeg lagt en del arbeid i en intervjuguide (jfr. vedlegg nr 2), med faktaspørsmål (om bosted, alder, botid landet, utdanning m. m) og spørsmål relatert til teamet for oppgaven. Jeg måtte starte med å finne ut på hvilke områder opplever muslimske kvinner seg selv integrerte i. Jeg googlet og hadde konstruktive samtaler med veileder, og nye temaer kom til mens jeg jobbet meg fremover med oppgaven. Etter det første intervjuet, så jeg det nødvendig å legge til et spørsmål om hijab.

Som hjelpemiddel i intervjuet hadde jeg på forhånd lagd noen bilder informantene kunne forklare ut i fra. Disse var hentet fra ulike dagligdagse og ikke-dagligdagse situasjoner (se tabellen under).

Jeg har forsøkt å få med så mange og vide områder i livet som mulig, for å fange opp hvor integreringen oppleves positiv og hvor den oppleves negativ. Å oppleve seg selv om integrert innebærer alle sider i livet, ikke bare områder som kan kvantifiseres i en statistikk om sysselsetting eller NAV-utbetalinger. Målet var å finne kategorier deltakerne kunne si noe om og som hadde betydning for deres opplevelse av å være en del av samfunnet. Bildene jeg la frem var illustrasjoner fra temaene nedenfor.

Familien	Kirken/kristne venner	Naboene	Fritiden
Skolen	Moskéen/muslimske kvinner	Foreldregruppa	Politikken
Jobben	Ikke muslimske kvinner	Butikken	Naboene
Byen	Muslimske kvinner	Landsbygda	Økonomi

Det virker underlig ut å inkludere en kirke, men årsaken er at etterhvert som muslimer innlemmes i samfunnet og får venner, kan det være situasjoner som gjør det naturlig å delta i kirkelige aktiviteter, som f. eks. begravelser og bryllup.

Under forberedelsene var min klare intensjon å ikke være normativ, vise forsiktighet og unngå forutinntatte holdninger. Uten å reflektere godt nok, ble det naturlig for meg å bruke en billedtegnning av en muslimsk kvinne som bærer hijab. Dette ble helt feil. På de to siste intervjuene byttet jeg derfor ut bildet og la inn et bilde som viste både kvinner med og uten hijab og forklarte at jeg hadde endret layout.

3.4.3 Gjennomføring av intervjuene

Etter litt småsnakk for å skape en komfortabel situasjon for informanten, informerte jeg om hovedhensikten med forskningen, hvorfor jeg ønsket henne som informant og årsaken til at jeg brukte lydopptager osv. I tillegg spurte jeg om det var noen hun lurte på som burde avklares i forkant og samtykkeskjemaet fra NSD (Norsk senter for forskningsdata) ble undertegnet. Det var ekstremt viktig at intervjupersonene var trygge på meg, kunne snakke løst og ærlig og ikke minst oppfattet meg som en lyttende og interessert person som ville lære noe av deres liv. Vi startet med hvordan deres opplevelser var og forsiktig dreide vi videre til spørsmålene om hvorfor. Jeg la bildene utover bordet og de skulle plukke ut hvilke områder de følte seg integrerte i, for så å legge bildene i den rekkefølge de opplevde seg integrerte. I tillegg spurte jeg om det var noen kategorier de manglet.

Informantene hadde mye på hjertet, det ble knapt pauser og ofte styrte samtalen intervjuets gang. Dersom informantene kom inn på andre temaer, fulgte jeg opp disse med tilleggsspørsmål som var relevante for problemstillingene mine.

Jeg avsluttet med å spørre om det var noe mer de ville si som ikke allerede var berørt.

3.5 Forskningsetiske overveielser og tillatelser

I forkant av gjennomføringen hadde jeg sendt inn søknad til NSD, og fått godkjent prosjektet, spørsmålene og samtykkeskjema. Godkjenningen forelå 19.07.16 (se vedlegg nr 3 og 4).

Informantene fikk tilbud om å lese transkriberingen, direkte sitater fra oppgaven og intervjuportrettet.

Intervjuene er anonymisert og jeg har gitt deltakerne fiktive navn. Dette fordi målgruppa er en minoritetsgruppe og at det kan være en risiko å bli utsatt for krenkelser ved å ytre en del meninger og holdninger.

3.6 Metode for analyse av data

Den kvalitative forskningen har som mål å fremlegge kunnskap om emnet det har vært forsket på. Dette innebærer derfor en sammenfatning, tolkning og forsiktig generalisering av de data som er samlet inn i intervjuene, hvilket Tjora kaller den stegvise induktive metode. Stemmer innsamlede rådata med eksisterende teorier/forskning (lukket/deduktiv kodestrategi) og vice versa, er det overensstemmelse med teori og empiri (åpen induktiv, fra data og kobler mot teori, en «nedadgående» deduktiv tilbakekobling) (Tjora, 2012, s. 175f).

Transkriberingen var en tidkrevende, men viktig jobb. Når jeg har sitert informantene i oppgaven, har jeg normalisert språket og kortet ned gjentakelser, for dermed på en tydeligere måte få frem hva de egentlig mente. Både opptaket og intervjudokumentene vil bli slettet etter gitte retningslinjer fra NSD.

I kapittel 2 har jeg beskrevet en del teorier, relatert til temaet og begrunnet disse, i tillegg forsøkte jeg å lage konsepter, kategorier og til en viss grad koding. Etter at intervjuene var gjennomført, forsøkte jeg å kode resultatene. Helt konkret ga teoriene noen kategorier, seinere supplert av temaer som ble lagt til fra intervjuene. Jeg gikk nøye igjennom materialet og forsøkte å finne viktige ord og utsagn som kunne kobles opp mot eksisterende teori og om det var noe som var ekstra interessant å bringe videre. Deretter systematiserte jeg forskningsresultatene ytterligere gjennom en kategorisering, samtidig som jeg hele tiden lette etter nye og spennende fenomener. Kategoriene ble avledet av de opprinnelige hovedtemaene

(se koder og kategorier vedlegg 5). Tilslutt i tilbakekoblingen ble det store og viktige spørsmålet om forskningsresultatene bekreftet eller avkreftet tidligere teorier og om noen nytt og tankevekkende kunne tilføres. Hadde jeg løpet av analysen fått svar på de opprinnelige problemstillingene?

Analysen av materialet startet med en grundig gjennomgang av transkriberingen, skrive opp beskrivende nøkkelord, for så å kode analysedata opp mot passende og tekstnære kategorier.

I studiet ble det naturlig å benytte seg av åpen koding og dernest kategorisering (listet opp nøkkelord og koblet disse til kategorier, se vedlegg 5). De innsamlede dataene taler så for seg (jfr. Grounded Theory).

3.7 Troverdighet

Analysen av datamaterialet er avhandlingens mest risikofylte del. Jeg føler et stort og viktig ansvar ved å tolke, sette ord på og trekke konklusjoner av hva informantene har formidlet.

Dokumentasjonen er sitater gitt av disse kvinnene, som deler sin erfaring. Målet har vært at de ikke skal føle seg misoppfattet og at jeg gir en fremstilling i tråd med deres intensjon. En av informantene hadde et par tilleggsforklaringer som deretter ble korrigert inn i oppgaven. Forskningens mål er kunnskapsproduksjon, som igjen forhåpentligvis kan belyse og bidra i integreringsarbeidet.

En svakhet i oppgaven vil være validitet i forhold til overførbar kunnskap til gruppen muslimske kvinner. Likevel mener jeg at styrken befinner seg på et annet nivå, siden intervjuobjektene med sine opplevelser peker på veien for å nå en vellykket integrasjon. Som et kontrollspørsmål, kan man sammenligne svarene til intervjuobjektene med generell forskning. Samsvarer dette, styrkes også troverdigheten i resultatene i undersøkelsen min.

Kapittel 4 ANALYSE

Avhandlingens forskningsspørsmål om hvilke faktorer som fremmer integrering av muslimske kvinner med innvandrerbakgrunn, gjør det naturlig å gå i dybden på hva kvinnene svart. Hva hindret integrering, hva fremmet integrering osv. I teorikapittelet søkte jeg forskning som jeg mente var relevant for temaet. Teorien ga noen kategorier, mens intervjuene la noe til. Jeg startet undersøkelsen med de spørsmålene jeg mente var relevante for mine problemstillinger. I løpet av intervjuene ble det nødvendig å legge til noen flere spørsmål/temaer, som for eksempel «velkomstpersoners» betydning, ektefellers betydning, betydningen av spesifikk fagopplæring for innvandrerkvinner (NAV-prosjektet) og bruk av hodeplagg.

I denne delen av oppgaven, vil jeg gå inn på hver av disse delområdene og analysere informantens forklaringer, opplevelser og synspunkter..

Som jeg skrev i metoddelen, foretok jeg en abduktiv tilnærming og så på sammenhengene mellom empiri og teori. Det førte til at jeg satt igjen med problemstillingene:

1. Hvilken betydning har samfunnet og det offentlige for integreringen?
2. Hvilken rolle har religion og kultur i integreringsprosessen?
3. Hva betyr kvinnenens egen vilje i integreringen?

Aller først en liten presentasjon av deltakerne, for å plassere dem på det geografiske, kulturelle og «individuelle» kartet.

4.1 Portrett av Informantene

To av informantene kom i forbindelse med familiejenforening og hadde menn som allerede bodde i Norge. Deltakerne var forholdsvis forskjellige, og representerte ulike etniske kulturer og grupperinger. Felles var at alle var engasjerte i integreringsspørsmålet, de var i jobb/jobbsøkende eller under utdanning og de hadde fullført og bestått et helfagarbeiderprosjekt i regi av NAV. Alle hadde barn i grunnskolealder og eldre.

Informant nr 1

«Kurdia» (fiktivt navn) er kurder og kom i 2003 «av kjærlighet» til en kurdisk mann, oppvokst i Norge. Ektemannen er ikke muslim, men yazidi. Sammen har paret ett barn. Hun er en moderne kvinne, sminket, bærer ikke hijab og håret er formklipt i en tidsmessig frisyre.

Etter nylig avlagt fagprøve gikk hun rett over på nye studier, videreutdanning for å bli psykisk helsearbeider. I tillegg har hun tre deltidsjobber og tar kjøretimer. Informanten ga hele tiden uttrykk for at hun opplever å være godt integrert i samfunnet.

Informant nr 2

«Sana» (fiktivt navn) fra Irak kom til Norge i forbindelse med familiegjenforening med sin ektemann. Hun var rask til å kalle seg selv ikke-religiøs. Det viste seg likevel at hun hadde sin tro, ba sine bønner til Gud, kunne sin Koran og identifiserte seg som en muslimsk kvinne. Hun bar ikke hijab her i Norge og hadde aldri vært inne i en moské. Hun vokste opp blant kristne familier i nabolaget. Hjemlandet hadde gjennomgått en utvikling mot religiøs konservatisme. Noe oppsiktsvekkende var det at hun ga uttrykk for at hun ikke følte seg integrert blant de muslimske kvinnene.

Informant nr 3

«Eritrea» (fiktivt navn) reiste fra Eritrea som flyktning på grunn av krig i hjemlandet. Hun er ugift, har tre barn og bor forholdsvis usentralt i en mindre kommune. Fra hjemlandet hadde hun fem år med skolegang. Eritrea fremstår som en meget fornøyd kvinne og uttrykker sin identitet som muslimsk kvinne med stolthet. Hun bærer hijab, sørger for daglige bønnestunder, spiser halalkjøtt og har tydelig gitt beskjed til sitt eldste barn at han skal gifte seg med ei muslimsk jente. Samtidig som hun er synlig muslim, er hun også godt innlemmet i det norske samfunnet og hennes beste venner kan like gjerne være muslimer som kristne og ikke-religiøse.

4.2 Samfunnet og det offentlige rolle i integreringen

Her vil jeg gå inn på samfunnet som møter innvandrerkvinnene og hvilken betydning disse kontaktpunktene har for inkludering i samfunnet. De neste sidene blir derfor en analyse av hvordan introduksjonsprogrammet, skole/skolering, diskriminering, NAV, bosted m.m. påvirker følelsen av å være innlemmet i samfunnet.

4.2.1 Skole/skolering for videre deltakelse i arbeidslivet

Velferdsstaten Norge satser stort på skole og utdanning, hvilket gjenspeiles i innvandringspolitikken. Skolering for deltakelse i arbeidslivet ble et naturlig tema også for informantene selv. NAV-programmet som de alle hadde vært en del av, hadde vært et særdeles vellykket prosjekt. De hadde fått sine fagbrev som helsefagarbeidere, , blitt innlemmet i arbeidslivet og opplevde å bli satt pris på på arbeidsplassen. I tillegg kom den økonomiske fordelen og bedre levekår. I det multikulturelle klasserommet, hadde de i etablert varige vennskapsbånd.

4.2.2 Opplevelse av å bli diskriminert

Diskriminering er et gjentakende tema i innvandringspolitikken og kom opp i alle intervjuene. Det tok ikke stor plass, nesten bare i bisetninger. På meg virket det som om de var forberedt på diskriminerende handlinger i sitt nye hjemland og at de hadde utviklet (eller hadde iboende) noen forsvarsmekanismer som «ufarliggjorde» handlingene.

Kurdia: Jeg er ikke norsk, - men jeg føler meg som norsk. Det har ikke skjedd så mye, - heldigvis. Men på jobb var en dame som var litt rasist. Hun likte ikke muslimer.(...)Eller det kan være på jobb - jeg bare tenker litt sånn ja, er det på grunn av at jeg er utlending jeg blir litt trykt ned. Men det er ikke mye, jeg tenker ikke på det fordi jeg har valgt å bo her i Norge.

Sana: Jeg har fått kjempebra tilbakemeldinger fra alle kollegene som jeg har vært med. Uansett hvor jeg har vært. Jeg har aldri fått noen klager. Jeg har aldri opplevd at de ikke aksepterer meg. Det var helt motsatt. Jeg ble helt sjokkert, - jeg trodde ikke det skulle være sånn. Egentlig alle steder vi var som læring i to år, ble jeg akseptert og fikk tilbud om jobb hos dem. Så det betyr at jeg er godkjent.

Eritrea fortalte om en hendelse i butikken, hvor en kunde på en uhøflig måte hadde krevd å komme foran henne i køen. Hun tok ikke hendelsen som rasisme og personlig angrep på henne selv.

Eritrea: Nei, han sårer meg ikke. Jeg synes synd på ham. Hvis han hadde det bra - han skulle ikke ha hatet meg. Han skulle hatt menneskelighet. Men han er ikke en av samfunnet, så han kan hate alle i samfunnet. Nei, han sårer meg ikke.

Jeg tolker uttalelsene ovenfor dithen at kvinnene har høy terskel for å føle seg diskriminert. Når jeg våger denne tolkningen, har det med hvordan de forklarte hendelsene. Eksempelvis hendelsen i butikken, hvor en av kundene tydelig viste nedlatende holdninger og hvor Eritrea på profesjonelt vis gjorde saken liten ved å overføre problemet til utøveren. Dette kan bety at hun for det første har en høy terskel for å la seg såre, og for det andre at hun har gode forsvarsmekanismer og en reflektert holdning til omverdenen.

Selv om vi kom inn på diskriminerende hendelser i intervjuene, ble dette aldri noe fremtredende. Mitt inntrykk er at det var deltakernes forberedelser og effektive forsvarsmekanismer som var en av årsakene. Kanskje var de mer robuste enn gjennomsnittet eller hadde lært seg metoder for å ufarliggjøre diskriminerende atferd. Så må det også nevnes at deres fortid, som vi snakket svært lite om, sannsynligvis kan ha et innhold med atskillig høyere grad av diskriminering og undertrykkelse.

4.2.3 Introduksjonsprogrammet

Den norske stat bruker store pengebeløp på introduksjonsprogrammet for nyankomne. Det var informantene selv som trakk frem dette programmet i samtalene med meg.

Informantene hadde alle gjennomgått introduksjonskurs og på den måten lært både språk og kulturelle koder. I tillegg hadde de fått tilrettelagt for utdanning, som igjen gjorde veien inn i arbeidslivet lettere. Disse kvinnene hadde grepet de muligheter de fikk, jobbet hardt og fått gevinst. Jeg hadde et spørsmål om hva de følte ble forventet at dem i integreringsprosessen og hvordan de opplevde disse forventningene, men jeg innså at det ble feil å stille dette spørsmålet, da samtlige av intervjuobjektene hadde forventninger til seg selv. For dem var det en selvfølge at språket skulle læres og at de skulle ut i lønnet arbeid.

En naturlig oppfølging var å spørre om de opplevde press fra Statens integreringspolitikk. Sana svarte at hun, på en måte følte press, men var rask til å si:

Sana: Det er ikke fordi de ville presse på innvandrere. Det er for deres skyld, for deres framtid, for på den måten forstår de hvordan ting foregår i samfunnet (...). Integrering er ikke bare et ord, det er mye mer enn det.

Sana listet så opp viktige områder for innvandrere/flyktninger å sette seg inn i, som f.eks hvorfor man bør jobbe og betale skatt og sammenhengen mellom velferd og skatt.

Sana: Og det er dumt å jobbe svart. Det er kjempedumt. De har ikke peiling.

Videre fullroste hun introduksjonsprogrammet, hvor de hadde gjennomført 50 obligatoriske opplæringstimer på eget språk, med god forklaring på hvorfor integrering er nyttig og hvorfor man må være en del av samfunnet.

Det var ingen av kvinnene som uttrykte at de opplevde press om integrering på en negativ måte. Riktignok må det nevnes at Kurdia raskt svarte at hun opplevde press fordi det var vanskelig å lære norsk.

I intervjuguiden var det både spørsmål om hva som hindret og hva som fremmet integrering. Sana, mente introduksjonsprogrammet med språkundervisning var en av de avgjørende faktorene for innlemmelse i storsamfunnet, noe ikke alle som ankommer landet får tilbud om.

Sana: Alle innvandrere må få lære seg språket.

Etter språk satte Sana utdanning og jobb som avgjørende faktorer. Når det gjaldt lønnet arbeid, uttrykte hun at de fleste ikke liker å jobbe. Påstanden er interessant. Kan den være med å forklare statistikken som sier at innvandrerkvinner er underrepresentert i yrkeslivet?. Skyldes det til dels kvinnenes egen vilje og ikke samfunnets skepsis og diskriminering?

Informantene anså seg som privilegerte og takknemlige for at de hadde fått denne velkomstpakken.

4.2.4 Språkets betydning for integrering

«De får lære seg språket.» og «Må beherske norsk muntlig og skriftlig.», er setninger som går igjen blant det norske folk og arbeidsgivere. Kvinnenes tilbakemeldinger var at språkopplæring er forutsetninger for integrering.

*Eritrea: Det er jeg som trenger å lære språk. Jeg bor her. Jeg må lære meg språk (...)
Det er krav. Kan du ikke språk, er du døv. Du blir ikke en av dem. Det er derfor du må lære språket.*

Sana: At i begynnelsen var det skikkelig skummelt for meg. Jeg kommer til et land som er fremmed land for meg. Helt annet språk, helt forskjellig kultur og vaner, alt mulig. Språket var kanskje den største hindringen, synes jeg. Men heldigvis kunne jeg engelsk. Så det var klart at jeg klarte å lære meg språket mye lettere enn de andre. Kanskje noen kommer hit uten noen utdanning eller kan ikke alfabetet. Det var det verste. De måtte begynne på null.

Alle de tre informantene vektla betydningen av å bli opplært i og beherske norsk. Sana var inne på noe vesentlig, nemlig at tidligere utdanning har betydning når man skal lære et nytt språk.

4.2.5 Opplæring i samfunnsfag og norsk kultur

Kulturforskjeller kan by på problemer, kulturforståelse kan bidra til å løse dem. I samtalen med Sana, kom vi inn på introduksjonsprogrammet og viktigheten av å lære samfunnet og den norske kulturen å kjenne.

Sana berettet om den endrede situasjonen i Irak og hvordan hun opplevde «møtet» hun og de andre på programmet hadde med norsk kultur.

Sana: Ja, det er så rart egentlig. For når man kommer hit, må tenke at man har det trygt og får enda mer muligheter enn man hadde tenkt på før. Her skal man få muligheten til å fortsette utdanningen og få seg jobb. Men noen er veldig konservative. Derfor er det lurt at regjeringen har lovverk om at innvandrere skal få tilbud om introduksjonsprogram (...) Det er veldig lurt at det i begynnelsen er på ditt eget språk. Det er viktig å forstå hvordan ting fungerer her, hva slags jobb man får, hvilken mulighet man kan få, hvorfor skatt og hvordan skal du kjøpe deg et hus eller leilighet. Alt mulig, alt er forklart i disse timene som man må gå i. Så jeg synes det var kjempeflott.

Senere i intervjuet kom Sana inn på ytringsfrihet, muslimske kvinner måtte også ha et valg, f. eks. til å bære hijab og at det opplevdes som litt rart, når ikke det ble akseptert.

4.2.6 «Velkomstpersioner» i Norge

Parallelt med den organiserte opplæringen gitt av det offentlige, forteller intervjuene at privatpersoner også kan spille en avgjørende og ikke minst motiverende rolle for

integrasjonsprosessen. Jeg lager et nytt ord, «velkomstpersoner», som jeg velger å definere som personer som betyr mye for den nyankomne og som veileder inn i det norske samfunnet.

Jeg tolker deres utsagn som at disse velkomstpersonene har vært svært inspirerende faktor som har gitt et nødvendig og motiverende «puff» inn i samfunnet. Det var krevende å lære et nytt språk, å gjennomgå en utdanning, lære et nytt arbeid osv. Det offentlige har bidratt med sitt uunnværlige program, mens velkomstpersonene har hatt en annen rolle.

Velkomstpersonene skulle bli de første som inkluderte kvinnen på veien mot integrering. Flere ganger i løpet av intervjuene, ble disse personene nevnt som viktige.

For Sana og Kurdia var deres ektemenn, som allerede bodde i Norge og kunne språket og kulturen, slike velkomstpersoner. De ga konstruktive råd og frihet.

Eritrea kom som alenemor til en middels stor by og kjente ingen. En kveld kom et barn og ringte på og ville leke med barna hennes. Hun ba henne inn, barna lekte og snart skulle Eritrea føle seg som en del av barnets familie. Moren hennes, Berit (fiktivt navn), tok seg av og hjalp Eritrea og barna. I sin fortvilelse over å være ensom, alene og hjelpeløs i det nye landet, ble Berit en velkomstperson som hjalp henne med barnepass, med å lære seg norsk, som støttet henne og som hun kunne ta en kopp kaffe og en røyk med.

Eritrea: På grunn av Berit vi føler oss norske. Ordentlig norsk.

Den norske kvinnen tok Eritrea og hennes barn inn i sin favn, når de trengte det som mest. De to familiene skulle få stor gjensidig glede av hverandre senere. Berit ble som en mor for Eritrea.

Det er vel verdt å merke seg at ingen av informantene oppga andre muslimske kvinner som har hatt stor betydning for dem i integreringsprosessen.

4.2.7 Bosted

Forløper integreringsprosessen annerledes på landsbygda enn i byene? Er det vanskeligere å bli integrert på bygda og er toleransen for muslimer mindre enn i byene, hvor det er normalt å være «annerledes»?

To av informantene opplyste at de flyttet fra Oslo til mindre tettsteder for å unngå segregerte samfunn i storbyen. Sana fortalte at de ønsket å flytte til et mindre sted, særlig på grunn av barna og den påvirkning de ville bli utsatt for fra andre muslimer i Oslo. På den ene siden

likte de seg i storbyen og kunne tenke seg å bosette seg der, men etter avveininger, ble den «sentrale» landsbygda en foretrukken løsning.

De ønsket å bo på et roligere sted, som samtidig ga mulighet for praktiske løsninger for matinnkjøp, skolevei og ikke minst kort vei til Sverige for å handle halalkjøtt. Ulempen var færre jobber. Den første tiden bodde familien i en leilighet i småbyen og stortrivdes der, var med på dugnad og ble en naturlig del av nabolaget. Etter 5 år valgte de å kjøpe seg enebolig i et boligfelt mer perifert i kommunen, med barneskolen som nærmeste nabo.

Sana: Men fordi postkassene er rett foran hjørnet ved huset mitt, blir det en del prat av og til. Så på en måte snakker jeg med dem, når jeg er hjemme eller når jeg rydder i hagen. De står og kommenterer, så fint det har blitt.

Jeg liker meg best på landet. Det er roligere og mer stabilt der.

For Kurdia var det noe vanskeligere å svare. Hun så fordelene ved å bo i en småby fremfor en storby, men antok at hun hadde blitt mye bedre kjent i Oslo om hun hadde kunnet språket den gangen hun bodde der. Samtidig var det i småbyen hun hadde blitt kjent med og etablert vennekretsen fra fagskolen (voksenopplæringen).

Eritrea bosatte seg først i en passelig stor by, før hun flyttet til en mindre landkommune på Østlandet. Hun trodde at landsbygda ville gi barna tryggere oppvekstvilkår. Hun var den som tydeligst av de tre mente at det var enklere å bli integrert i byen enn på landsbygda. I byen opplevde hun at folk hilste på henne og at det tok relativt kort tid å bli kjent. På landsbygda tok prosessen betraktelig lenger tid.

Eritrea: I begynnelsen var det vanskelig, veldig vanskelig. Men etter at jeg begynte å jobbe, så gikk det bra. Særlig her i kommunen var det ikke lett å få venner. Det var veldig vanskelig. I byen jeg hadde venner, men når jeg flyttet hit var det veldig vanskelig for meg å bli kjent.

Meg selv: Men bygdas sentrum, det bor jo en del mennesker der?

Eritrea: Ja, men du ser ingen. De hilser ikke på deg. Du er ikke synlig om de ikke kjenner deg. For alle nordmenn, de må bli kjent med deg for å hilse på deg eller noe sånn. De er veldig sånn. Men når du blir kjent med dem, så er det verdens beste. De ser deg ikke.

Jeg spurte blant annet om hvorfor det var lettere å bli kjent i byen enn på bygda.

Eritrea: Byen er litt mere åpen enn her. De hilser på deg, hvor kommer du fra, hva gjør du her, men her bryr ingen seg hvor du går og hvem du er.

Jeg var nysgjerrig på å vite hvorfor hun opplevde denne forskjellen på by og land.

Eritrea: Jeg vet ikke (...) Alle har forskjellig kultur, selv om det er Norge. Hjemme hos oss er det også sånn. Storbyer er mere åpne enn bygda. Samfunnet er mere lukket på landet.

Generelt tolker jeg informantene dithen at de på sett og vis opplever landsbygda som oversiktlig og et trygt oppvekstmiljø for ungene. To av dem uttrykte at folk var mer åpne i byene og mer lukket og vanskeligere å komme inn på landsbygda, men at de likevel fikk innpass og følte seg integrerte etter hvert. Ingen hadde ønsker eller planer om å bosette seg i områder med flere muslimer, tvert imot. Både Sana og Kurdia, så det som en fordel at ungene ikke ble så påvirket av konservative muslimske miljøer som man kan treffe på f. eks. i Oslo.

4.2.8 Oppsummering, samfunnet og det offentlige

I dette delkapittelet har jeg vært inne på introduksjonsprogrammet, velkomstpersoner, NAV-prosjekt, utdanning og bosted. Når det gjelder NAV-prosjektet, synes dette som et svært vellykket prosjekt, hvor både samfunnet og individet selv dro stor nytte av opplæringen. Den bidro til større integrering i det sosiale samfunnet for deltakerne, innlemmelse i arbeidslivet og en vei frem mot økonomisk frihet som følge av lønnet arbeid.

Det samme kan sies om introduksjonsprogrammet og den muligheten informantene fikk ved blant annet språkopplæringen. De sier selv at språkopplæring er nøkkelen inn til det nye samfunnet. Interessant var det også å se hvordan de tenkte om ny og gammel kultur og den viljen de hadde til å lære samfunnets verdier og handlemåter i Norge.

Media er dyktige å peke på det offentliges utilstrekkelighet, mens informantene belyste hvor nyttig og også gode de offentlige tjenestene og tiltakene virkelig er. Likevel blir integreringsprosessen mer hel, når beretningene om «velkomstpersonene» fortelles: Berit som tok Eritrea og hennes barn i sin favn, ektemenn som geleidet sine kvinner inn i det nye samfunnet og NAV-prosjektet som avlet sosiale og varige vennskaps-relasjoner.

De tre informantene var vel etablert og trivdes på sitt selvvalgte bosted. Jeg tolker intervjuene slik at de opplevde bygdefolket som mer lukket enn hva informantene hadde opplevd i byen. Samtidig mente de at oversiktlig oppvekstmiljø for barn og en slags «frihet fra segregering»

er viktig. Noen innvandrere ønsker nær befatning med likesinnede, mens andre ønsker å bryte med en del av hjemlandets kultur og levesett

4.3 Hvordan religion og kultur påvirker integreringsprosessen

*«Jeg vil kaste religion og politikk
fordi det ødelegger verden.»*

(Kurdia)

Majoriteten forklarer ofte integreringsproblemene med at religionen og den helt ulike kulturen virker hemmende, men hva mener «minoriteten» selv? Det skulle vise seg at temaet tok atskillig større plass i intervjuene enn jeg hadde forventet.

Et av spørsmålene i intervjuguiden var: Hva er det som hindrer integrering? Svarene uteble ikke og religion og kultur ble temaer som raskt kom på banen fra deltakerne, med ytringer om sammenblanding religion og kultur, konservative holdninger, identitet, hijab, akseptering, IS m.m.

Jeg vil derfor dele undertemaet opp ytterligere ved først å analysere hva de selv definerte som religion og kultur, for deretter å se på om minoritetens religion og kultur var noe de oppfattet som problem eller ressurs.

4.3.1 Hvordan religion defineres

I analysen av forskningsmaterialet har det vært svært vanskelig å behandle religion og kultur som to forskjellige fenomener, selv om argumentene ofte er at det er kultur og ikke religion som er årsak til en del handlinger og opplevelser.

Informantene hadde vidt forskjellige ståsted. Eritrea hadde på et tidspunkt i livet bestemt seg for å begynne med hijab, hun holdt sine bønnetider, gikk jevnlig i moskéen og fulgte matforskriftene.

I samtalen med Sana, klarte jeg ikke å skjule min forbauselse, da hun forholdsvis raskt i intervjuet sa.

Sana: Du kan si det slik at jeg ikke er religiøs. Jeg har aldri i livet vært i en moske og skal det ikke heller.

Hadde jeg bommet helt på valg av intervjuobjektet? Jeg måtte umiddelbart få en bekreftelse på om hun betraktet seg selv som en muslimsk kvinne. Svaret kom raskt og overbevisende.

Sana: Joda, men vi som muslimer har fritt valg å gå og be i moske eller hjemme. Og jeg gjør ikke det hjemme heller (...) For å være ærlig har jeg ikke tid, for det trengs mye tid (...) Og jeg vet veldig godt at Gud forstår meg og jeg har en relasjon mellom meg og ham. Det er bare meg og ham som bestemmer over oss. Jeg lar ikke noen andre påvirke. (...) Du kan be hvor som helst og når som helst.

På den ene siden kalte Sana seg ikke religiøs, men samtidig vitnet en del av utsagnene hennes likevel om en tro, noe hun bekreftet. Hun trodde, men på sin måte. Religionsforståelsen var på individnivå. Jeg opplevde at hun var trygg på egen identitet, men at hun tok tydelig avstand fra en mer konservativ tolkning av religionen, med forordninger. Hennes fokus var Allah som den kjærlige gud. Hun vektla at man må lese Koranen i den tiden hun lever og i lys av når den er skrevet.

Sana: Men det er 1400 år siden Koranen ble skrevet (...), Fordi det er mennesker som tolker den. Det er kulturen, dessverre.

Kurdia kunne berette at hun trodde at det fantes en gud og respekterte religion, men hadde bestemt seg for å ikke å «*bruke det i livet sitt*». For henne var det også viktig at religionen var på individnivå. Det var uaktuelt for henne å gå i noen moské.

Jeg spurte aldri informantene spesifikt om hvordan de definerte det å være troende muslim. Likevel omtaler de tre seg selv som muslimer med tro på gud, men med varierende grad av «*religiøst engasjement*».

4.3.2 Religion som ressurs

I intervjuene ble religion og kultur ofte nevnt under ett som årsaker til manglende integrering, samtidig som informantene nyanserte bildet, og sa at religionen var en ressurs og samtidig et problem.

Både Kurdia og Sana mente at religion og kultur kunne være en bremse for integreringen, blant annet ved at kvinner ble undertrykt. Den «virkeligheten» jeg møtte, var tre muslimske kvinner som slettes ikke fremsto som undertrykte, men vektla kvinners egen vilje og handling. Sana hadde mange gode minner om Irak før de religiøse omveltningene. Kristne og muslimer levde side om side og kvinnen hadde frihet og gikk på skole. Kurdia fremhevet positive sider i sin kultur, som omsorg og respekt, med mer. De bar på sin personlige tro og var bevisste på hva som var positivt i kulturen og hva de ikke satte pris på.

Nordmenn flest har aldri vært i en moské. I debatten om skolegudstjenester, argumenteres det ofte med at det blir feil for minoritetsgrupper, som f. eks. muslimer, å delta. Hva hadde informantene å berette om møtet med den norske kristne kulturtradisjonen?

Alle informantene kunne fortelle om at de ikke bare en gang, men flere ganger hadde vært i kirken. De feiret påske og jul med voksenopplæringsgruppa, 17.mai-gudstjenester med skolebarna sine, konfirmasjoner og begravelser. Sana kunne til og med fortelle at hun tidligere hadde besøkt en lokal kirke i Irak ved flere anledninger. Hennes muslimske mor pleide å tenne lys for Jomfru Maria i den lokale menigheten i Irak. Hun uttrykte stor respekt for både kristne, jøder og muslimer og var selv en muslim som aldri hadde vært i en moské.

Sana: Jeg hadde bare kristne venner i hjemlandet mitt. Jeg er oppvokst med dem. (...) Naboene var bare kristne, så det var helt vanlig for meg. Jeg vet ikke - kanskje det er grunnen til at jeg ikke har følt meg fremmed person, at jeg integrerte meg lettere enn de andre. Kanskje det kan være årsaken, eller at det hjelper.

Eritrea er den av informantene som tydeligst lever ut sin religion, med hijab, daglige bønnestunder, går i moskéen, er bevisst på at sønnen ikke skal finne seg ei kristen jente til kjæreste osv.

Eritrea: Kirken har jeg vært i, da venninna mi mista mora si. Begravelse, så jeg var der, bare en gang. Jeg spurte presten om jeg kunne få stå der og lese fra Koranen, når vi tok siste farvel og han sa det var greit (...).

Det var mange som tittet bak der på meg som stod i hijab og store klær. Akkurat som jeg hadde mistet mora mi. Det er ikke min tro, jeg kunne ikke la være å gå til kirken, jeg måtte gå dit. Jeg stor der og leste, og ba «Kjære Gud beskytt henne». Hun er for ung.

Kurdia, som på meg virket mest «skeptisk» til religion, var svært åpen for å delta i kirkelige aktiviteter, når det var naturlig.

Kurdia: Ja, konfirmasjon og, når skolen går dit er jeg med sønnen min. Men når det gjelder aktiviteter og lignende, er jeg ikke en sånn type at jeg ønsker å være med på det, ikke i moskéen heller (...) Jeg aksepterer alle religioner.

Som sitatene ovenfor viser, var det helt greit for kvinnene å besøke kirken og delta i aktiviteter der. Kurdia var svært opptatt av viktigheten av å respektere andres religion. Eritreas historie handler om en kvinne som var med på å bygge en bro mellom ulike kulturer og religioner. Felles for de tre, er deres «internasjonale» nettverk hvor tilhørere av den kristne kirke inngår. De viste alle villighet og åpenhet til å delta i majoritetens gudshus og på den måte la seg integrere i det nye samfunnet, samtidig som de ikke lot seg assimilere og tilegne seg majoritetens tro. «Religionsmøtene» ble heller en «ressurs», fremfor et problem, og et steg videre i integreringsprosessen.

Både Kurdia og Sana hadde vokst opp i pluralistiske samfunn, hvor kristne, muslimer, yazider og andre levde side om side.

4.3.3 Religion som problem

Hva er det som gjør at muslimske troende kvinner selv kan si at religionen er et problem? Og hvorfor beskriver to av informantene at det er vanskelig for dem å bli integrert i det muslimske miljøet i Norge?

Kurdia hadde en del tanker om hvordan religionen så ut til å sette en del begrensninger i muslimske kvinners livsutfoldelse, som for eksempel vasking av menn på sykehjem, påkledning, menns grensesetting, språk, å være hjemmeværende for mannen sin fremfor å delta i yrkeslivet m.m. Hun var sterkt engasjert, når hun uttalte at religion og kultur måtte forbli i hjemlandet, men fikk også frem at en del av den norske befolkningen tenkte feil om utlendinger. Skal et samspill fungere, må også nordmenn være åpne og lytte til andre.

Det var ikke nødvendigvis bare for majoriteten at ulik religionsforståelse kunne være et problem. I følge Sana, ble forskjellig syn på islam utfordrende for integrering i det muslimske miljøet. Hun opplevde at en del muslimer har lett for å leve i lukkede grupper, med klare formeninger om hvordan hun og andre skal leve.

Sana: Det er tabu å gå med sånne klær, med bukse uten hijab. Jeg liker ikke at andre skal blande seg inn i mitt liv. Det er bare meg som bestemmer over meg.

Noen få nære muslimer hadde hun likevel, og sa:

Sana: Jeg er veldig stolt av å være muslim og venn med dem.

Religionen virket, ifølge henne, som et hinder på flere områder, både muslimer seg imellom og for innlemming i storsamfunnet. Jeg oppfattet det slik at det var tolkningen av religionen og ikke troen i seg selv som var problemet.

Kvinnene var samstemte på ett punkt, sammenblandingen av religion og kultur, hvilket fikk konsekvenser på flere områder. Jeg spurte Eritrea om hvorfor muslimske kvinner ofte var dårligere i norsk enn sine menn og hun svarte:

Eritrea: Kanskje de ikke får lov av mannfolkene. «Ikke gjør det og ikke gjør det!» Noen tenker forskjellig, selv om de har bodd her i mange år. De bare tenker, det er ikke bare religion som sier det, det er kultur. De blander kultur og religion!

I utgangspunktet hadde jeg ikke tenkt å ta opp hijab som et tema, men allerede etter det første intervjuet endret jeg mening. Kurdia var rask med å trekke frem hijab-bruk, som etter hennes mening kunne være et hinder for innlemmelse i samfunnet. Jeg la derfor inn bruk av hodeplagg som et planlagt spørsmål i de neste intervjuene.

Sana hadde sitt lange hår utslått og synlig. I Irak-tiden valgte hun selv å bruke hijab etter giftemålet. Moren bar ikke hijab før håret ble grått i førtiårene.

Sana: Jeg har en mann, og han ga meg den frihet at jeg skal velge den dagen jeg kom hit om jeg skal ta hijaben av eller beholde den. Jeg hadde hijab i 15 år før jeg kom hit, men den dagen jeg kom hit skjønte jeg at det var rart. Nå er det ingen som ser på meg, men har jeg den på blir jeg veldig lagt merke til av andre. Det blir jeg som blir rar og ikke de.

Sana refererte et par historier hvor brukere av hijab var blitt diskriminert. På arbeidsplassen hadde en kollega blitt inkludert på den ene avdelingen, men utestengt på en annen grunnet hijab-bruk. En klassevenninne av datteren hadde ikke fått lærlingeplass på grunn av det samme. Selv om Sana ikke vil at verken hun eller datteren skal bruke hijab, er det ikke ensbetydende med at hun er imot at andre bruker det, bare arbeidet utføres på forsvarlig vis.

Sana: Det er diskriminering (...) Det er litt rart at folk sier de har et fritt land og ytringsfrihet. Vi har rett til å gjøre hva vi vil.

Eritrea bestemte seg for å bære hijab når hun var gammel nok, og bærer det fortsatt i dag. Hun var tydelig på at man fullt ut kunne være en muslim uten å dekke hodet. Selv hadde hun ikke opplevd at hijaben hadde vært til hinder, men hun mente at det kunne være det for andre. Stolt fortalte hun at arbeidsantrekket hennes hadde tilhørende hijab med kommunenavnet på. Som helsefagarbeider var det greit med hijab, men hun var klar på at det samme ikke hadde vært like greit i f. eks. en klesbutikk hvor man må vise klærne. På spørsmål om hun hadde en formening om det kunne oppstå konflikter med andre muslimers meninger, svarte hun:

Eritrea: Det er opp til deg. Noen land, de tvinger kvinnene, du må ha det! Men hos oss det er ikke sånn. Du må vite hva dette betyr og det må komme fra viljen din og ikke bare fra mannen. Jeg skal ikke tvinge datteren min heller. Jeg skal forklare for henne, hva det betyr.

Informantene hadde ulike meninger om man burde bruke hijab eller ikke, men enige i at det var kvinnen selv som skulle velge. Interessant var det at den ene kvinnen som bar hijab, ikke refererte til negative opplevelser. Likevel, hadde de to andre en oppfatning av at tildekking av hodet vanskeliggjorde integreringen.

Sana vokste opp i et Irak i endring. Mens andre land har kjempet for kvinnefrigjøring og likestilling, har politikken i hennes hjemland medført undertrykking og dårlige vilkår for kvinnene.

Sana: De siste femten årene har det blitt annerledes. Det har blitt alt med tvang. Det begynte med at jentene skulle gifte seg tidligere. De skulle holde seg hjemme, fordi skole er farlig, alt er farlig for jenter på grunn av situasjonen. IS er overalt (...) det er ingen vits å være jente der.

Religiøse påbud ble innført, en endring som innebar at kvinnene skulle kle seg i store mørke klær, og hodet og etter hvert hender og ansikt skulle dekkes til.

Sana: Jeg har lest Koranen mange ganger. Det står ikke noe om det (...) De har ødelagt bildet av islam og muslimer.

Selv om dette skjedde og skjer i Irak, mente hun det hadde konsekvenser for muslimer i Europa. IS skaper fremmedfrykt og ødelegger derfor for innvandrerne.

Kurdia hadde også sitt å si om IS.

Kurdia: IS, de ødelegger for oss (...) Dersom man fulgte religionen, ville den i utgangspunktet vært god.

For informantene var det viktig å få frem at IS-deltakerne brukte religionen som et våpen i sin kamp. Deltakerne gikk så langt at de ikke kalte dem for muslimer.

Sammenblanding av kultur og religion bidrar ofte til feil religionsforståelse.

4.3.4 Kultur

I intervjuene kom vi stadig inn på begrepet kultur. Jeg velger å ikke skrive så mye i dette avsnittet siden det stort sett er dekket innenfor andre deler. For Kurdia var det viktig å få frem at hun er kurder og har en helt annen kultur enn mange andre muslimer har.

Kurdia: Kurdere har litt annen kultur. Vi har samme muslimske religion, men annen kultur. Mange sier kultur og religion hører sammen. Alltid er dette sammen (...) Muslimer er individuelle, med mange forskjellige kulturer. Samfunnet de vokser opp i, det er familier, hvordan man tenker. Mange ting som påvirker. Ikke tenk sånn, muslimer finnes i milliarder, men tenk at alle ikke er like..

I starten var det et problem for henne at hun tok med seg sin «kulturelle væremåte» på jobb.

Kurdia: Når jeg begynte på praksis, så hadde jeg den kurdiske kulturen i meg og jeg brukte ikke den norske kulturen. Når jeg gjorde det, sa mannen min til meg. «Når det gjelder kultur, kast den på grensa, når du kommer til Norge eller til et annet land. Behold den i Kurdistan. Bruk norsk eller så blir det feil». Det var riktig.

Kurdia mente muslimer har ulike kulturer, deler av kulturen de tar med seg fra hjemlandet bidrar positivt i det nye landet, men en del av den «gamle» kulturen bør man la forbli i hjemlandet. Ikke fordi en del av den kulturen man har med seg er feil, men at den ikke passer like godt her. Muslimske kvinner har til felles at de tilhører samme religion og er minoritet, men deres opprinnelige kultur er forskjellig.

4.3.5 Oppsummering, religion og kultur

I dette delkapitlet har jeg vært inne på religion og kultur. Jeg sitter igjen med et inntrykk av kvinner som hadde sterke meninger om religion, som var åpne, tolerante og bevisste. Om religion var en ressurs eller et problem, handlet om deltakernes egne opplevelser og hvordan de ble presentert. Det var tydelig at religionen, med sine forskrifter og kulturtradisjoner fra hjemlandet, opptok informantene. De så imidlertid ikke religion i like stor grad som en faktor som hindrer integrering. Det var ikke religionen i seg selv, men tolkningen av den som kunne være problemet. Kulturen gir føringer om hvordan religionen skal forstås og leves. Det kom tydelig frem i intervjuene at generalisering var et problem, og for informantene var det viktig å få frem dette. På den ene siden er det viktig å skille kultur og religion, mens på den andre siden er det noen ganger nødvendig å se dem samlet.

Det er verdt å merke seg hvor naturlig og lite problematisk det var for informantene å være i et kirkerom.

For Eritrea var hijaben en del av hennes identitet, og hun mente at verken religion eller hijabbruk hindret integrering. De to andre hadde bevisst valgt den bort. Samtlige understreket at bruk av hijab må være kvinnens eget valg.

Deltakerne opplevde IS og islamismen som truende, et hinder som skaper frykt og virker destruktivt for muslimene selv og forholdet mellom muslimer og ikke-muslimer.

Majoritetens generaliseringer preger innvandrerne. Den positive siden, er den bevissthet det har skapt i forhold til hvem de er, hva de tror på og hva de vil.

Det er vel verdt å merke seg hvor naturlig og lite problematisk det var for informantene å være i et kirkerom.

For Eritrea var hijaben en del av hennes identitet, og hun mente at verken religion eller hijabbruk hindret integrering. De to andre hadde bevisst valgt den bort. Samtlige understreket at bruk av hijab må være kvinnens eget valg.

Deltakerne opplevde IS og islamismen som truende og som et hinder som skaper frykt, fare for generalisering og som destruktivt for muslimene selv og forholdet mellom muslimer og ikke-muslimer.

Majoritetens generaliseringer preger innvandrerne. Den positive siden, er den bevissthet det har skapt i forhold til hvem de er, hva de tror på og hva de vil.

4.4 Kvinnen selv

Hovedaktørene i integreringsprosessene er nødvendigvis de som skal innlemmes i samfunnet og deltakerne var samstemte i muslimske kvinners egen vilje og holdning i til integrering. I intervjuguiden hadde jeg ikke noe eget spørsmål om kvinnens egen vilje, men under spørsmålet om hva som hindrer og fremmer integrering, var deres svar tydelige.

4.4.1 Kvinnens egen vilje og rolle i integreringen

Kvinnene som ble intervjuet, var veldig opptatt at de selv ønsket å bli integrert og at det var særdeles viktig faktor i integreringsprosessen.

På spørsmålet om hva som hindrer integrering, kom Kurdia blant annet inn på holdninger hos kvinnen selv.

Kurdia: Jeg synes det er hvordan de tenker. Jeg synes kanskje mange tenker feil om nordmenn. Kanskje dem tenker litt annerledes, noen er veldig opptatt av ære og religion, påkledning eller hvordan du oppfører deg. Jeg vet ikke. Jeg tror det kanskje er mange grunner. For noen er det kanskje mannen som ikke liker at de skal integreres, mens andre ikke vil selv.

Sana hadde også klare meninger om kvinnene selv.

Sana: Fordi de er firkantet, enten hun eller mannen hennes, hvis hun er gift. Så de fleste som er gift, de klarer ikke å ta avgjørelsene sine selv, for hun har en mann som gjør det. Og det er trist, når man bor her.

Hun fortalte fra introduksjonsprogrammet at noen ikke engang fikk bruke bankkortet sitt. Når jeg så spurte om det var deres religiøse tro som var årsaken, eller om det var maktsyke menn svarte hun:

Sana: Hennes personlighet er også en hindring, at hun er vant med at mannen hennes tar avgjørelsen.

Sana oppga mange grunner til manglende integrering, og da jeg ba henne sett dem i kronologisk rekkefølge, plasserte hun årsakene slik:

Sana: Det viktigste er hennes vilje, manglende vilje, deretter makt, både fra den som sørger for henne eller mannen hennes eller noe annet.

Jeg spurte da om hun ta tenkte på kvinneundertrykkelse, og hun svarte bekreftende ja. Så ser kvinne-mann-relasjonen også ut til å være en viktig faktor. Kurdia hadde følgende utsagn:

Kurdia: Mange tror at muslimske kvinner er TV og mannen er fjernkontrollen. Det er ikke slik, det er ikke sant!

For Sana og Kurdia hadde ektemenn betydd mye for integreringen, mens de mente at andre kvinner kunne oppleve det motsatte og ble hindret i integreringsprosessen.

Eritrea kommenterte følgende på spørsmålet om hvorfor mange føler at de ikke blir innlemmet i samfunnet:

Eritrea: Det spørres hvordan man er. Dersom jeg holder meg inne, kommer ingen på døra mi. Jeg må vise hvem jeg er.

Da jeg spurte om det skyldtes frykt for samfunnet, mente hun at det kunne være det. Nordmenn kan være skeptiske til muslimer, og omvendt, men dersom nordmenn tar kontakt og innbyr dem, trodde hun det ville hjelpe. For Eritrea var det viktig å ha kontakt med nordmenn og lære seg språket.

Eritrea: Hvis jeg ikke går ut og ikke har kontakt med nordmenn, kan jeg ikke lære språket. Det er jeg som trenger å lære språk. Jeg bor her. Jeg må lære meg språk. For å lære språk, må jeg bli kjent med dem.

Deltakernes tanker omkring temaet, samsvarer med «Ti bud for bedre integrering», hvor det å «ville» fremstår som et vesentlig element i integreringspolitikken (Aasland, Taraku & Erstad 2016, s. 6).

4.4.2 Kvinnenes identitet og pendling mellom ulike kulturer

Jeg var nysgjerrig på om det å bli integrert kunne gå på bekostning av indentifiseringen som ung muslimsk kvinne. Går det an å beholde sin identitet og samtidig være integrert? Temaet tok ikke veldig stor plass i intervjuene.

Kurdia var et levende bevis på at hun med årene hadde blitt ganske så fornorsket. Skulle hun reise tilbake ville hun savne vafler, brunost, fårrikål og pinnekjøtt, savne Norge.

Kurdia: Man kan beholde sin identitet og så kan man lære om norsk kultur og alt, om norsk samfunn, alt som lever, alt som går. Man kan ha begge to. Jeg synes det blir feil hvis man kaster en av dem. Dersom man har kulturen bare i Norge og ikke integrerer seg i norsk samfunn, er det feil. Dersom du skal være norsk og kaster identiteten, er det også feil. Kan ha begge to og det er viktig. Og det er - hva skal jeg si, når du har lært kulturen så er den inne i deg også i framtida.

Gjennom integreringsprogrammet fikk kvinnene opplæring i norsk kultur. Så langt jeg kunne registrere, var det ingen av dem som uttrykte ubehag over denne kulturelle reisen mellom ny og gammel kultur. Tvert imot, de uttrykte at de hadde noe å tilføre, blant annet deres holdning og respekt overfor eldre. For Eritrea kunne det ha blitt et problem om hun ikke hadde fått bære hijab på jobb, men med hodeplagg som en del av uniformen for de som ønsket det, ble den heller et synlig tegn på hennes identitet.

Informantene definerte seg som norske, men opplevde ofte at majoriteten generaliserte og trodde at alle muslimer var like.

Da jeg spurte Kurdia om hun ville betrakte seg selv som norsk, eller om hun er kurder eller begge deler, og om hun i så fall lever godt med de to identitetene, svarte hun:

Kurdia: Ja, -jeg lever i to kulturer og jeg synes det går greit og det er lærerikt. Det gjelder språk, jobb, mat og selskap og dagliglivet.

Ellers fortalte hun om familielivet, om sønnen som overnatter hos vennene sine, som spiser svinekjøtt og er med på alt og dermed ikke har noen kulturelle og religiøst begrunnede restriksjoner for livsførselen. Samtidig kunne hun berette om familien sin i nabolandet og døtrene der, som har større utfordringer når det gjelder frihet, kjærester, samboerskap m.m. Kulturvekslingen har blitt problematisk. Foreldrene ønsker å lære dem opp i sin kurdiske tradisjon, mens det er det svenske samfunnet de lever i og kjenner.

Kurdia kunne, med andre ord, berette om utfordringer og tilpasninger ved å skulle leve i en kultur og samtidig være en del av hjemlandets tradisjoner. For noen er det større utfordringer enn hos andre, og særlig for jentene. Det jeg ikke spurte om, var om det var mor eller far til døtrene som holdt mest på levesettet fra hjemlandet.

Eritrea: Jeg har mange norske venner som ikke er muslimer. Jeg er hos dem. Jeg sitter ikke med når de drikker, da. Men når de ikke drikker, jeg er hos dem og jeg kommer med boller og brus (...) Jeg er helt norsk med brun farge.

For henne virket det helt greit å beholde «sin forskjellighet» og delta med «likhetene».

Barna til informantene var aktive i idrett, utdanning osv. Selv om jeg ikke spurt dem et direkte spørsmål om det, var det ingen av informantene som nevnte at deres identitet var truet i det norske samfunnet.

Informantene var voksne og reflekterte, de hadde «gjort opp status» og stod for de valg de hadde gjort. Jeg tolker dem dithen at de faktisk hadde et uproblematisk og pragmatisk forhold til egen identitet.

4.4.3 Oppsummering, kvinnen selv

I dette delkapitlet har jeg omtalt informantenes tanker om kvinnens egen rolle i det å bli integrert. De tre deltakerne var alle særdeles klare på at det var kvinnens eget valg og vilje om de ble integrerte eller ikke. Andre vesentlige faktorer var de også samstemte på, som for eksempel ektemenn, personer som har hatt betydning for dem og kvinnens mulighet til språkopplæring.

Etter mitt skjønn så det ut som om pendlingen mellom kulturer ikke gikk på bekostning av deres identitet. Kurdia hadde lagt det meste av sin opprinnelige kultur bak seg, men identiteten som muslimsk kvinne holdt hun fast på. Eritrea, som utgjorde den andre «ytterligheten», tviholdt på religiøse riter og gjorde det med stolthet. Informantene er tre ulike kvinner med rotfestet identitet.

4.5 Refleksjoner rundt

Mitt inntrykk gjennom samtalene, var at informantene, ved hjelp av iherdig egeninnsats og støtteapparat rundt seg, var integrerte på de områdene de selv ønsket. Integreringen hadde vært en kontinuerlig prosess fra de ankom landet og møtte språkbarrieren, til de steg for steg gjennomgikk språkopplæring, utdanning og til slutt var klare for arbeidslivet. I et pulserende fellesskap med andre, i oppfølgingen av barna på skole og fritidsaktiviteter og i lokal-samfunnet, hadde de glidd inn i det nye samfunnet og funnet seg til rette.

I etterkant av intervjuene slo det meg hvordan kvinnes «klager» uteble, til tross for en livshistorie som sannsynligvis inneholdt traumer og tunge valg for flere av dem på grunn av store omveltninger og urolige hjemland.

Informantene opplevde at deres identitet som muslimske kvinner ikke var svekket, samtidig som de var norske. Det siste, hadde Kong Harald bekreftet i sin hagefesttale i 2016, som ble en tale informantene henviste til.

Nordmenn er nordlendinger, trøndere, sørlendinger – og folk fra alle de andre regionene. (...). Mine besteforeldre innvandret fra Danmark og England for 110 år siden. Det er ikke alltid så lett å si hvor vi er fra, hvilken nasjonalitet vi tilhører. Det vi kaller hjem, er der hjertet vårt er – og det kan ikke alltid plasseres innenfor landegrensene (...) Nordmenn tror på Gud, Allah, Altet og Ingenting (Njerve, 2016).

Kapittel 5 DRØFTING, EMPIRI OG TEORI

I denne delen av oppgaven vil jeg drøfte funnene som er gjort i analysen og hvordan de funn jeg har gjort samsvarer med de teoriene jeg har lagt til grunn. Eksisterer det en overensstemmelse mellom teori og empiri? Stemmer mine funn med hva andre har skrevet om det samme? Til slutt vil jeg sammenfatte de mest relevante konklusjonene.

Forskningsspørsmålet mitt var: Hvilke faktorer fremmer integrering av muslimske kvinner med innvandrerbakgrunn? Etter å ha intervjuet tre godt integrerte kvinner, håpet jeg å ha kartlagt hva som hindrer og fremmer integrering, det offentliges rolle og kvinnene selv.

Jeg har foretatt en abduktiv tilnærming, som innebærer at jeg nå skal foreta en tilbakekopling av empirien opp mot teoriene, dvs. bruke den stegvise induktive metode (Tjora, 2012, s. 275).

Tilhørighet og inkludering i de sosiale kontekstene er vesentlig. Jeg velger å anvende integreringsbegrepet slik informantene gjorde, det vil si innlemmelse i samfunnet på alle måter, fra jobb og levekår til sosiale settinger, hvilket også samsvarer med Døving som vektlegger det å bli akseptert som forskjellig, få innpass på arbeidsmarkedet og bli sett som individ (Døving, 2002, s. 40).

I analysedelen snevret jeg forskningsspørsmålene ned til tre hovedområder; det samfunnet man kommer til, den kultur og religiøse overbevisning man har med seg og ikke minst kvinnen selv og hennes nærmeste. Jeg vil bruke den samme begrensningen i drøftingsdelen.

5.1 Samfunnets og det offentliges betydning for integrering

Hvilken betydning har samfunnet og de offentlige ordningene for muslimske kvinners integrering? På hvilken måte og i hvilken grad stemmer samfunnets «teori» med de resultater man ser?

5.1.1 Introduksjonsprogrammet med språk- og samfunnsfagopplæring

Informantene mine var gode i norsk og alle vektla språket som en avgjørende faktor for å bli integrert og fullroste innholdet i Introduksjonsprogrammet (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, 2016). Informantene mente språkbeherskelse av viktig fordi det var på den måten de kom i kontakt med samfunnets medlemmer og at de så på språkbeherskelse som en forutsetning for å komme videre i integreringsprosessen. Dette samsvarer med annen forskning og statens politikk. «Språkbeherskelse dreier seg med andre ord ikke bare om å

lære seg uttale, grammatikk og ordforråd, det dreier seg i høy grad om å mestre en hel livsverden» (Hylland Eriksen &, 2012, s. 129).

Når introduksjonsprogrammet har en god del samfunnskunnskap i sin opplæring, harmonerer også det med samtlige av informantenes vektlegging av å lære det nye landets kultur og være sammen med nordmenn.

For å kunne argumentere med andre – det være seg nordmenn eller innvandrere – er det faktisk nødvendig først å sette seg inn i deres oppfatninger. Gjør vi ikke det, endrer vi å snakke til dem og ikke med dem (...). For at krysskulturell kommunikasjon skal være mulig, må vi altså vite noe om de andre – vi må nærme oss dem med et åpent, kulturel relativistisk sinn (Hylland Eriksen & Sajjad, 2012, s. 48).

Opplæringen i introduksjonsprogrammet gir nødvendige forklaringer på landets kultur og rettleder de nyankomne om hva som kreves av tilpasninger i det nye livet (f. eks. forhold til klokka, betaling av skatt m.m.). Hensikten er ikke assimilasjon, men integrering. Og her er det samsvar i med hva informantene uttalte. Sana vektla hvor viktig det er å forstå den nye kulturen, få informasjon om hvilke muligheter de hadde osv. Kurdia brant for tema kultur. Man måtte forstå det nye landets kultur, da det ikke er alt som passer her som for dem hadde vært naturlig i hjemlandet.

Integrerings- og Mangfoldsdirektoratet skriver på sine nettsider om introduksjonsprogrammet: «Målet er at de skal lære seg norsk og komme raskt ut i arbeid eller utdanning» (Integrerings- og Mangfoldsdirektoratet, 2016). Erfaringen ser ut til å vise at tiltaket i tillegg virker integrerende for mange, men ikke alle. Tross opplæring og tiltak, er tallene fra SSB klare. Innvandrerkvinner viser lavere yrkesdeltakelse enn resten av befolkningen. På den ene side bekrefter informantene at det offentlige politikk virker, mens de på den annen side refererte til andre muslimske kvinner som verken ønsker lære seg norsk, landets kultur eller la seg integrere.

5.1.2 Velkomstpersonene

Man kan ikke se på samfunnet uten å rette blikket mot innbyggerne. To av deltakerne hadde ektefeller, mens den tredje hadde Berit. Disse opptrådte som velkomstpersoner som inspirerte kvinnene til å lære seg norsk og det nye landets kultur og guidet dem inn i en ny livsverden og

sosiale grupper. Som nevnt i analysen, skriver Grung og Larsen om møtet mellom mennesker fra forskjellige kulturer og at man oppdager felles verdier. «*Fiendebilder og stereotyper forsvinner der menneskers ansikter kommer til syne. Det skjer en kommunikasjon, og det skapes et nytt «vi» på tvers av skiller*» (Grung & Larsen 2008, s.134). Mysterud skriver «*Man må forstå et samfunns standarder for å verdsette dets egen logikk.*» (Mysterud, 2005, s.616). Velkomstpersionene fungerte som «brobyggere» som forbandt det nye livet med det gamle og lærte kvinnen å forstå samfunnets logikk. På den ene siden har vi myndighetene som krever at kvinnene skal kunne norsk og lære forståelse for den nye kulturen, og på den andre siden har vi ektefeller/nære relasjoner som motiverer til det samme. Velkomstpersionene medvirket til at det ble enklere å «ville», faktoren som beskrives som den ene av de tre «nøkler» for en vellykket integrering (Aasland, Taraku & Erstad, 2016, s.6). Hvor lett er det å ville, om man ikke får lov eller har noen rundt seg som heier seg frem? Jeg har ikke funnet teorier om «velkomstpersioner» som ble et konstruert ord i avhandlingen. Det nærmeste jeg kom var Røde Kors som har flyktningguider, en frivillig tjeneste som skal gjøre overgangen lettere for flyktninger (Røde Kors, 2017, 23.02.). Dette er et viktig funn, og nettopp disse persionene var samtlige av informantene opptatt av å fortelle om.

5.1.3 Skole og utdanning

Opplevs utdanning og kvalifisering for arbeidslivet like viktig for innvandrerkvinner som det politiske Norge tror? Uten unntak hevdet informantene at utdanning var avgjørende for en vellykket opplevelse av integrering. Diskusjonen om dette tok forholdsvis stor plass i intervjuene.

Fredsprisvinneren Malala Yousafzai har sagt: «*Jeg vil ikke bli husket som «jenta som ble skutt av Taliban». Jeg vil bli husket som «jenta som kjempet for utdanning»*» (Helljesen, 2014).

Informantene bekrefter at utdanning er viktig, ikke bare for frigjøring, velferd, arbeid og fremgang, men også for integrering, hvilket samsvarer med statens politikk. «*Hovudmålet for integreringspolitikken er at innvandrara og borna deira skal få bruke ressursane sine og bidra til fellesskapet. Nøklane til integrering i det norske samfunnet ligg i å delta i arbeidslivet og ha gode norskkunnskapar*» (Regjeringa, 2014).

Stadig flere arbeidsgivere krever tilstrekkelige språkkunnskaper og et økende antall jobber krever fagkompetanse. Mulighet for språkopplæring og utdanning er viktig for innvandrere.

Informantene var gode i norsk, hadde gjennomgått utdanningsprogram i Norge, var i jobb og opplevde seg selv som integrerte.

5.1.4 NAV og samarbeidsprosjektet «Helsefagarbeiderutdanning»

I 1992 kom somalieren Safia Abdi Haase som flyktning til Norge, og hun har siden engasjert seg i integreringskampen. I et intervju i Aftenposten var hennes budskap «Det er haram å ta imot sosialhjelp hvis man kan jobbe». Hennes råd til politikere er å sørge for utdanning. Hun mente at de fleste faktisk ville jobbe, og at det i stor grad var snakk om tilrettelagt opplegg for å heve kompetansen (Riaz & Fjelltveit, 2016).

Det er ikke uten videre enkelt å få seg skoleplass og det vil ofte være behov for spesielt tilrettelagt undervisningsopplegg for innvandrerkvinnene. Informantene i min studie, hadde alle deltatt på det helsefagarbeider-prosjektet i regi av NAV, Fylkeskommunen og den lokale videregående skolen i distriktet.

«Helsefagarbeider-prosjektet» ble en suksess. Arrangørene fant en nisje i arbeidslivet (jfr. jødekvinnene som er beskrevet tidligere), hvor de både var i kontakt med mennesker og hvor det var og fortsatt vil være et behov for arbeidskraft. Kvinnene ble loset inn i meningsfullt arbeid med økonomisk støtte og tilrettelagt utdanning underveis.

Det offentlige «teori» om at tilrettelegging og opplæring medfører sysselsetting (NOU:2,2017, s. 200 ff.), ga resultater utover økt sysselsetting. I intervjuene kom det klart frem at prosjektet ble en viktig integreringsfaktor for kvinnene, både underveis og senere. De hadde etablert vennskapsbånd, hadde opparbeidet faglig kompetanse og verdifull arbeidserfaring og var godt på vei inn i ordinære stillinger og økonomisk uavhengighet.

Dessverre har det ikke meldt seg nok deltakere i regionen senere for å opprette et lignende tilbud. Om det skyldes få innvandrerkvinner eller manglende ønske og vilje fra deres side, vet jeg ikke. Likevel synes det klart at dette skreddersydde prosjektet har vært en viktig suksessfaktor for hvordan informantene har blitt integrerte i samfunn og arbeidsliv.

5.1.5 Deltakelse i arbeidslivet

Makter våre velferdssystemer å sluse innvandrerkvinner inn i arbeidslivet og hvor mye betyr arbeidslivet for opplevelsen av innlemmelse i samfunnet?

Informantene mine klagde ikke over diskriminering i arbeidslivet, men det er viktig å merke seg at de tre hadde deltidsjobber og vikariater (hvilket i seg selv ikke er unormalt innenfor yrket helsefagarbeider).

Igjen vil jeg referere til de jødiske kvinnene. Deres suksesshistorie for å lykkes i integreringsprosessen, var ifølge Kieding deltakelse i arbeidslivet og som Enes skriver i Stortingsmelding 30, 2015-2016: «*Deltakelse i yrkeslivet blir sett på som selve lakmustesten for god integrering*» (Enes, 2016, s. 39). Informantenes holdninger samsvarer med Kieding og Enes uttalelser. De hadde villig gått en krevende vei med norskopplæring, helsefagarbeiderutdanning for å nå sine mål. Om det konkrete målet var å få en jobb, ble resultatet både blant annet jobb, økonomi, integrering og verdifull yrkeskompetanse det er behov for.

Det er et økende behov for helsefagarbeidere i lang fremtid. Generelt er fordelene med arbeid at innvandrerne treffer andre mennesker og bruker sin kompetanse, de tjener sine egne penger og kan på den måten bedre familiens levekår. Og sist men ikke minst, de får dekket sosiale behov, får anerkjennelse og oppnår selvrealisering. Så må vi ikke glemme statistikken innledningsvis som viser at muslimske kvinner viser lavere yrkesdeltakelse enn befolkningen for øvrig. Det kan se ut som om utvelgelsen «purposive sampling» (Bryman, 2012, s. 418), underbygger at arbeid og vellykket integrering er avhengige variabler, men at viljen og muligheten også må være tilstede. «*Men de vil ikke jobbe*», mente en av informantene om en del muslimske kvinner. Uansett om de vil eller ikke har fått mulighet, så er likevel deltakelse i yrkeslivet en viktig integreringsarena og en faktor som skaper tillit i befolkningen (NOU:2, 2017, s. 17). Det er de som vil jobbe som er beskrevet i avhandlingen, de som blant annet gjennom sin yrkesutøvelse skaper tillit hos majoriteten og som bidrar til å «bygge broer» mellom majoritet og minoritet.

5.1.6 Bosted

På den ene side kreves integrering, samtidig som mange opplever at de ikke føler seg inkludert i nabolaget, vennekretsen og på arbeidsplassen. Resultatet kan bli segregering, og i ytterste konsekvens fare for ghettolignende områder og parallellsamfunn. Segregerte boområdene har sine «fordeler», «like søker like» og individene kan føle tilhørighet, samtidig som det kan være vanskelig for særlig kvinnene å bryte med gruppas normer. Når vi i tillegg

ser at levekårene ofte er dårligere i slike områder, blir også dette en negativ faktor. Lav utdanning, frafall fra skolen, dårlig inntekt og lav tilknytning til arbeidslivet «går i arv».

Staten forsøker å sørge for spredt bosetning og oppfordrer kommunene til å ta imot flyktninger og innvandrere. Problemet er at mange av de som kommer, av ulike årsaker, ikke ønsker å bo spredt.

Informantene ga inntrykk av å trives i sine selvvalgte bokommuner, bygde- og småbysamfunn med et fåtall muslimer. Deres opplevelse var at folk på bygda er mer skeptiske til innvandrere og det tar lenger tid å bli kjent. I byen er det normalt å bruke hijab, på bygda er det unormalt.

Til tross for landsbygdas skeptiske holdning til «annerledesheten», opplevde informantene innpass. Kanskje kan det være lettere å bli integrert på landsbygda hvor andre fra samme gruppe ikke fungerer som voktere for deres livsførsel og hvor det i tillegg er hensiktsmessig å være en del av det «generelle» samfunnet.

I forkant av studiet, hadde jeg en forestilling om at lokalbefolkningen i bygdesamfunnet gjerne kunne vise interesse for innvandrerkvinnene, men at integrering kunne være utfordrende fordi det etablerte og trygge miljøet bestod av allerede «fulle grupper» uten plass til flere. Med familie, utdanning og jobb, representerte informantene den typiske travle «nordmannen» i alderen hvor tidsklemma styrer og relasjonene ofte er knyttet til barnas aktiviteter. Informantene ga ikke uttrykk for utenforskap og lukkede grupper, selv om en av informantene var klar på at det tok mye lenger tid å bli kjent på landsbygda enn i byen og at folk var mer lukket der. Eritrea, som bodde meget landlig, berettet om naboer som enda ikke hadde begynte å hilse på henne. Dette stemmer godt overens med statistikk i teoridelen som viste at folk på landsbygda opplevde innvandring som en større trussel enn hva det gjorde i storbyene (Baum-berger, Borgersen, Bjerkan & Andersen, 2017). og som Hylland Eriksen uttalte at småstedene ikke nødvendigvis var veldig åpne (Larsen, 2010). Det må sies at Eritrea hadde optimistisk tro på at hun kom til å bli bedre kjent med naboene, men at det bare tar litt lenger tid med folk på bygda, hvilket samsvarer godt med statistikk og Hylland-Eriksens uttalelser. Eritrea var godt integrert i samfunnet før hun flyttet ut til sitt nåværende landlige bosted.

Foretrekker enkelte segregering fremfor integrering? Det kan se slik ut om vi besøker enkelte bydeler i Oslo øst. Deltakerne i mitt prosjekt var ikke i den kategorien, tvert imot. De hadde funnet sine grupper, om det var medstudenter, kolleger, andre foreldre, naboer, andre muslimer, ikke-muslimer, familien eller andre. Det betyr imidlertid ikke at andre muslimske kvinner ønsker det samme, og igjen må jeg påpeke de tre deltakernes robusthet og de mulig-

hetene de hadde fått og benyttet seg av. By og land byr på hver sine fordeler og utfordringer; landsbygdas skepsis til «de andre» og byenes fare for segregering og marginalisering. Andre faktorer er også avgjørende, som f. eks. arbeid og sertifikat. En meget vesentlig variabel, som jeg ikke var bevisst på ved valg av informanter, var at alle hadde barn og deres aktiviteter er en viktig integreringsarena i samfunnet. Integrering ikke bare synes å være, men er tydelig avhengig av både lokalbefolkningen og personen selv (både innstilling og livssituasjon). Informantene kunne kommunisere med lokalbefolkning, de deltok på foreldremøter, stod langs fotballbanen, ønsket uavhengighet av NAV og deltok i arbeidslivet.

5.1.7 Opplevelse av å bli diskriminert

Som det fremkommer i analysen, hadde informantene lite fokus på diskriminering.

Informantene mine var muligens litt forsiktige i sine uttalelser, men i etterarbeidet slår det meg hvor lite de uttrykte frustrasjon over rasistiske holdninger, diskriminering og manglende kulturforståelse hos deler av majoriteten.

Informantene fortalte aldri om noen manglende vilje fra majoriteten side til å innlemme dem i sin kultur. Dersom minoriteten ønsker assimilering og inkludering i majoritetskulturen, er det av betydning at de også blir inkludert. Utestengelse fra arbeidsliv og boligmarked bevitner at diskriminering faktisk finner sted (Lund & Moen, 2010, s. 255). Likevel kan det fortsatt være vanskelig å finne årsaken til f. eks. lav yrkesdeltakelse fordi flere faktorer virker sammen (interseksjonalitet). Er det for eksempel den kulturelle maktrelasjonen innvandrerkvinnen har med seg fra sitt hjemland som hindrer dem? Mange kommer frem en kultur hvor mannen ofte er høyere i hierarkiet og forventer at kvinnen skal være hjemme og stelle for ham. Eller er det etnisiteten som hindrer dem? (Sverdljuk, Annfeldt & Gullikstad, 2014, s. 49f).

Om mitt lille utvalg ikke vektla opplevelser av, vet vi at diskriminering og rasisme finner sted. En mulig forklaring på deres opplevelse kan være deres forsvarsmekanismer eller en medfødt eller tillært robusthet. Så må det heller ikke glemmes at deres tidligere historier fra hjemlandet må ha preget livet videre og kanskje flyttet «smertegrensen».

5.2 Hvordan religion og kultur påvirker integreringsprosessen

«Religion hindrer frihet», var noe Kurdia sa tidlig i intervjuet. Er det virkelig slik? Vi har de gode historiene, som Pleie- og omsorgsavdelingen som tilbød hijab som en del av uniformen,

men informantene fortalte også om jenter/kvinner de kjente som ikke var ønsket på arbeidsplassen på grunn av hodeplagget.

To av informantene la særlig vekt på kultur og religion som hinder for integrering. For å balansere noe, er det interessant å gå tilbake til teorien om essensialistisk kulturforståelse. Kulturen får i stor grad alene skylden for manglende integrering. De som innehar dette synet, ser ofte på kultur og identitet som ensbetydende (Døving, 2002, s. 13f). Når både muslimske kvinner selv og majoriteten legger kulturforskjeller til grunn for manglende integrering, innebærer det en bekreftelse på at antakelsen stemmer? Mange vil mene at kulturen virker hemmende, men at mangel på integrering også skyldes andre ting, som bosted, tilgang til arbeid, manglende fagkompetanse, økonomi osv.

Temaet kultur er på mange måter enklere enn temaet religion. Mange veksler mellom ny og gammel kultur og mestrer det greit. Religionsproblematikken blir mer problematisk, da vi ikke uten videre veksler mellom religioner, som å være halvt kristen og halvt muslim. Hendelsen Eritrea beskriver, som da hun leste fra Koranen i en kirkelig begravelse, vitner om en ny tid i kirkens historie.

Mange verdier er felles i den tradisjonelle islamske kultur og den kristne og humanistiske kulturarven de møter i Norge, selv om det er de «problematiske forskjellene» vi hører om. Kvinnene var opptatt av verdier som var like de tradisjonelle norske, og de la vekt på at Norge er et land med ytringsfrihet, meninger som samsvarer med hva Lars Laird Eriksen skriver i sin artikkel i «Verdier» følgende: *«Et velfungerende demokrati i et mang-foldig Norge bør ha styrke til å si at vi utgjør et uenighetsfellesskap, ikke et verdifellesskap. Dette er ikke til hinder for å snakke om rett og galt sammen, lære sammen og handle sammen»* (Eriksen, 2008, s. 136). Har vi ytringsfrihet, må vi også lære å «leve i den».

I teoridelen har jeg henvist til de funn som er gjort i rapporten om «Religiøst engasjement og sosial integrering». Den viste at de mest religiøst engasjerte og bevisste muslimske kvinnene opplevde at de lettere ble integrert i samfunnet, mens de religiøst passive muslimske kvinnene, mente at religion ikke hadde noen betydning. De som var mest engasjert i det religiøse liv, syntes mer bevisst sin muslimske identitet. Disse kvinnenes kjernesaker var kvinners valg og selvstendighet (Døving, Shami & Lindholm, 2010, s. 6-10).

I min undersøkelse ble resultatet litt annerledes, da de minst religiøst aktive mente at religion betydde noe for integreringen, men i den forstand at det for mange var vanskeligere å bli

integrrert. Likevel hadde ikke religionen hindret mine informanter i å bli integrert. I begge undersøkelsene var det bevisste og selvstendige kvinner som deltok.

Intervjuobjektene mine fremstilte islam som en fredelig og forsonende religion og Allah som en kjærlig gud. Sana vektla at 1400 år hadde gått siden Koranen ble skrevet og at det er mennesker som tolker i lys av kulturen og gikk i forsvar mot det bildet verdenssamfunnet ofte har av islam som en politisk, fundamentalistisk og kvinneundertrykkende religion. De fremhevet ytringsfrihet og at alle må få utøve sin religion og ha krav på å bli tatt på alvor.

To av deltakerne oppga religion som et hinder for integrering (ikke for dem selv, men for andre muslimske kvinner). Bruk av hijab kunne virke hemmende, hvilket det også ble gitt eksempler på.

Etter mer inngående spørsmål, var det imidlertid ikke religionen i seg selv, men mistolkningen av den, som var trusselen.

Kurdia: Det finnes noen som misbruker religion for å få makt.

På den annen side kan dette også ha noe med en essensialistisk religionsforståelse å gjøre (Larsen, 2014). Vi tror forskjellig og selv om hver enkelt at det man tror er rett, kan man likevel ha en forståelse for at det ser forskjellig ut for den enkelte.

Særlig blant ikke-muslimer hører vi ofte at det er religionen som er problemet. Frykten for islam synes ofte stor, til tross for at et fåtall har direkte negative opplevelser med muslimer. Eritreas rolle i venninnens mors begravelse og besøkene deltakerne hadde hatt i andre trossamfunns helligdommer, viser også religionen som en integreringsfremmende faktor.

Hijab-debatten velger jeg å ikke gå mer inngående innpå, annet enn å konstatere at det er ulike meninger og opplevelser rundt bruk av hodeplagg.

5.3 Kvinnen selv

Jeg har nå omtalt det offentlige og «de andre», deretter kulturen og religionen og til slutt er det interessant å drøfte selve hovedkarakteren: kvinnen selv.

Informantene var samstemte om nødvendigheten av egeninnsats og vilje til å bli integrert. For dem var det helt grunnleggende å avgjørende at kvinnene selv ville, hvilket stemmer godt overens med resultatet Tankesmien Agenda kom frem til i «Ti bud for bedre integrering»:

Deltakelse i arbeid, utdanning og samfunnsliv, avhenger av og påvirkes av mange faktorer. Fra manglende muligheter og kompetanse, til manglende motivasjon eller hindringer som ligger i veien, særlig for kvinner og barn. Vi skiller mellom kan ikke, vil ikke og får ikke. De er alle viktige barrierer mot integrering. De blir tre låser som trenger nøkler for at vi skal lykkes med god integrering (Aasland, Taraku & Erstad, 2016, s. 6).

Informantene viste til episoder hvor da hadde hevet seg over sårende kommentarer, de har gått den tunge vei og lært seg et fremmed språk og kultur og de har bevisst trådt inn i yrkeslivet med ønske om uavhengighet av NAV-støtte. De har villet bli integrert, de har kunnet bli det og de har fått lov.

Det er som nevnt komplisert å finne én årsak som alene hindrer integrering, og interseksjonalitet synes å være noe av forklaringen. Interseksjonalitet sier noe om vanskeligheten av å isolere enkeltårsaker til manglende integrering (Sverdljuk, Annfeldt & Gullikstad, 2014, s. 49f). Mine informanter er kvinner og de er innvandrere. Ut fra hva de sa, synes de å bekrefte teorien ovenfor, om at mange andre muslimske kvinner er i en maktrelasjon hvor mannen troner over dem. Samtidig vi vet at det å være av en annen etnisitet i seg selv kan være en hindring (kulturforskjeller har lett for å få skylden for manglende integrering). Mens den kvantitative forskningen gir klare tall om lavere deltakelse i arbeidslivet for kvinner, blir den kvalitative forskningen på hvorfor, atskillig mer komplisert. Så kan det synes enkelt at det hele handler om å ville. Hva om man ikke får lov? To av informantene roste sine menn for oppmuntringen til å la seg integrere og den friheten de viste dem. Samtidig mente informantene at manglende integrering hos andre muslimske kvinner, kunne skyldes ektemenns strenge sosiale restriksjoner som hindret dem i å delta i det i det sekulære samfunnet og nektet dem å delta i arbeidslivet. Dette samsvarer med teorien om interseksjonalitet ovenfor, da det kan gi feil effekt, når oppmerksomheten blir rettet mot avgrensede kategorier som «kjønn» og «religiøs-kulturell tilhørighet».

Informantene så ut til å mangle erfaringen med å føle seg forbigått i arbeidslivet på grunn av navn og etnisitet, en erfaring mange andre innvandrere besitter. Igjen må det understrekes at utvalget mitt, danner et noe skjevt bilde av hvordan det typiske muslimske kvinne har det.

«Husmorhustruer» hadde antakelig fortsatt vært et vanlig fenomen i Norge om ikke kvinnebevegelsen, med sine bevisste og viljesterke kvinner, selv hadde gått i bresjen og krevd likestilling og deltakelse i arbeidslivet.

Informantene hadde viljen til integrering, men også her må samvirkende faktorer ikke glemmes.

5.3.1 Muslimske kvinners identitet

En trygg identitet er grunnleggende for ethvert individ. Jeg var nysgjerrig på hvordan informantene taklet møtet med ny kultur og samtidig klarte å beholde sin identitet som muslimsk kvinne, en identitet som ofte er nært knyttet til religionen. To av informantene hadde et lite aktivt forhold til «de religiøse forordningene» i islam, men deres identitet som muslimske kvinner stod fast. Deres tro var deres privatsak, en sak mellom dem selv og deres gud. Enkelte muslimske miljøer vil påstå at disse kvinnene var assimilert og dermed hadde mistet sin identitet. Andre vil mene de var moderne muslimske kvinner i et sekularisert samfunn.

Forskeren Margaretha Adriana van Es har studert hvordan en minoritetsgruppe fremstiller seg selv ovenfor storsamfunnets majoritet. Hun kom til at muslimske kvinner bruker mye tid på å avkrefte fordommer (van Es, 2015, s. 5). Den samme tendensen kom frem i mine intervjuer. Informantene ønsket å bryte ned fordommer, og jeg som intervjuer satt igjen med et inntrykk av at det var de også vant til, ikke bare forsvare, men også forklare og avkrefte. Vår tids europeere sies å være individsentrert, og dette sterke fokuset på individet selv kan oppleves som problematisk for innvandrere fra kulturer som har et mer kollektivistisk syn. Er det ikke da et paradoks at innvandrerne må forsvare seg mot majoritetens generalisering om at «alle er like»? Og hvorfor har majoriteten, med sitt kvinnesyn, lettere for å betrakte sekulariserte kvinner som Sana og Kurdia som ikke-typiske muslimer fremfor moderne muslimske kvinner? Det er nærliggende å tenke at tilbakevendende spørsmål om levemåte, kultur og religion gjør disse kvinnene bevisste og reflekterte rundt sin egen identitet.

Hylland Eriksen og Sajjad skrev i sin bok at minoritetene ofte føler press fra staten om tilpasning til samfunnet og at dette igjen førte til en følelse av press og trussel mot egen identitet og kultur (Hylland Eriksen & Sajjad 2012, s. 80). Jeg fikk aldri noen bekreftelse på at dette stemte i samtale med kvinnene. Men igjen, disse kvinnene ønsket å bli integrerte og opplevde også at de var det. De hadde funnet sin plass i ulike grupper.

Krever samfunnet en påtvunget livsstil og dermed assimilasjon? Norges lovverk inneholder blant annet «Likestillingsloven» (Likestillingsloven, 2013) og «Menneskerettsloven»

(Menneskerettsloven, 1999). Det er et krav og en forpliktelse at også innvandrere følger disse lovene, uansett hva de måtte mene om likestilling og menneskerettigheter.

Som nevnt var Kurdia opptatt av å tilpasse seg den norske kulturen og heller leve ut sin gamle kultur i hjemlandet. Hvor ble det så av hennes egne normer og kulturelle egenart? Går det over i assimilasjon, når hun lar sønnen spise svinekjøtt, lar religion og kultur «bli værende» i hjemlandet, når sønnen får velge om han vil være kristen eller muslim og livene deres nesten «smelter sammen» med den norske kulturen? For Kurdia og familien var dette en naturlig og villet handling. Hennes identitet som muslimsk kvinne virket ikke svekket.

Identiteten er resultat av sosiale relasjoner og avhengig av den sammenheng og kultur individet er en del av (Dahl, 2013, s. 198ff). Dvs. identitet er ikke et statisk begrep og gjør det da noe om den endres? Noen vil kalle det assimilering, andre vil mene det er en nødvendig tilpasning i en dynamisk livsverden.

Igjen må valg av deltakere trekkes frem. Forskning viser at det å leve i ulike kulturer ofte oppleves som problematisk (Krogseth, 2001, s. 15,19). Kvinnesyn, tradisjoner fra hjemlandet det er vanskelig å bryte, at man ikke er komfortabel med ny kultur, manglende innpass i nye grupper osv., kan oppleves utfordrende. Jeg stilte aldri spørsmål om prisen det hadde kostet å «bryte» med røttene fra hjemlandet. Deltakerne hadde langt på vei valgt kostnaden med å «legge igjen» en del av sine tradisjoner. At de ikke spesifikt nevnte dette som et problem og et savn, er ikke ensbetydende med at det ikke hadde smertet. Identitet handler om både den relasjon man er i, samtidig som den er koblet opp mot røttene og tradisjonene (Dahl, 2013, s. 34f.).

Innledningsvis i Policy-notatet «Ti bud for vellykket integrering» (s. 4) står det:

Et mangfoldig samfunn krever gjensidige tilpasninger. Myndighetenes oppgave er å tilpasse sine tjenester til et mangfoldig samfunn og tilrettelegge for at alle kan delta og ha like muligheter. Den som innvandrer til Norge har også et selvstendig ansvar for å bruke de mulighetene som finnes, for å bli selvhjulpen og å tilpasse seg et nytt samfunn.

I teoridelen refererte jeg til Krogseth (2001, s. 57) som tok frem at en slik veksling mellom kulturen kunne virke negativt, særlig på ungdommen, og at identiteten ble krisetruet. Mine funn ga ikke helt de samme resultatene. Informantene syntes å takle pendlingen og ga heller ikke uttrykk for bekymring for sine barns fremtid. Likevel kom problematikken frem i

intervjuene, hvor informantene mente at en del muslimer tviholdt på den tradisjonelle islamske kulturen og religionsforståelsen og det kunne f. eks. være vanskelig å være jente. Det er ikke «disse andre» jeg har forsket på i oppgaven. Om jeg skulle gått mer utførlig inn i materien på disse, ville Krogseth blitt en forfatter jeg hadde støttet meg ytterligere til. Så må det også nevnes at informantene frivillig bodde i samfunn med få muslimer, hvilket nesten «krevde» at de samhandlet med ikke-muslimer. På den ene siden finner vi mine informanter som har nære relasjoner som støttet dem på veien inn i arbeidslivet og samfunnet, mens vi på den andre siden kan finne kvinner som blir holdt igjen og som opplever at de skal tviholde og leve ut den kultur og religion de har vokst opp med. Det ser derfor ut som om førstnevnte gruppe har en mindre problematisk vei inn i samfunnet. Likevel må nevnes at også mine informanter beholdt sin kultur, religion og identitet, men med noen «justeringer». Fra sitt hjemland videreførte de verdier som respekt, omsorg for eldre, moral osv., som igjen utgjorde en vesentlig del av identiteten. Multikulturalisme ble kilde til fornying og mangfold i tråd med hva Døving skriver: «*Multikulturalisme forener idéen om likeverd og like muligheter med forskjeller som en kilde til fornying og mangfold snarere enn konflikt og ufred.*» (Døving, 2002, s. 47).

Jeg gjorde ingen funn som viste segregering og marginalisering, noe jeg heller ikke hadde forventet, siden intervjuobjektene bodde i distriktene og i utgangspunktet følte seg integrerte. Særlig to av informantene var bevisste på å ikke bo i Oslo eller en annen storby, for å ikke være en del av et segregert samfunn. En av begrunnelsene for å bo landlig, var nettopp det å lettere bli integrerte. Resultatet hadde sannsynligvis blitt annerledes om jeg hadde valgt personer fra for eksempel Holmlia i undersøkelsen.

5.4 Hva jeg ikke fant og hva jeg ikke spurte om

Ingen funn er også funn, og hos informantene fant jeg ikke bekreftelse på manglende vilje, dårlige norskkunnskaper, utestengelse og diskriminering, hvilket sannsynligvis skyldes selve utvalget. De hadde grepet de mulighetene de fikk. Jeg hadde ventet å finne kvinner som kunne fortelle om at familien ikke ble inkludert i grupper med ikke-muslimske familier, at gruppene var «fulle». Hvorfor fant jeg ikke det? En mulig årsak, er at de alle befant seg i «tidsklemmefasen» og at også det typisk norske ikke lenger er å invitere venner på samme måte som tidligere. At jeg ikke hadde funn om manglende vilje fra storsamfunnet, betyr ikke at problemet ikke eksisterer. F. eks. vet vi at det for mange har vært vanskeligere å få jobb,

bare på grunn av et utenlandsk klingende navn og at det kan være vanskelig å bli innlemmet i storsamfunnets grupper.

I ettertid ser jeg at jeg burde ha gått grundigere inn på det å ha barn i undersøkelsen. Fokuset ble i stor grad språk, religion, kultur, «velkomstpersoner», bosted og kvinnen selv. Så vet vi også at det å ha barn i samme alder, nesten automatisk medfører inkludering i noen grupper som barselgrupper, foreldregrupper osv. Denne arenaen kunne jeg ha vektlagt mer.

Som nevnt innledningsvis kunne jeg valgt å intervju en helt annen kategori innvandrerkvinner, de som ikke ønsket å bli integrerte, de som ikke fikk det til, eller barn av innvandrere. Da ville den endelige rapporten sett annerledes ut. Jeg ønsket imidlertid å intervju de som tilsynelatende var godt integrerte, for å finne ut hva som hadde vært viktige faktorer i deres integrasjonsprosess.

5.5 Oppsummering drøftingskapittel

Svarene i intervjuene bekrefter at starten for en god integrering begynner med norskopplæring. Dette støtter opp under den statlige vektleggingen av språkopplæring for innvandrere. Om språket er nøkkelen, er kvinnenes egen vilje og handlingskraft hånden som bruker den for å låse opp døren til samfunnet.

Det synes å være en klar sammenheng mellom kvalifisering til arbeidslivet og inkludering i samfunnet. Det offentlige har sine nødvendige oppgaver, mens «velkomstpersonene» kan ha en sterkt motiverende påvirkning på innvandrerkvinnene.

Velkomstpersonene som viser hvor viktig det er for integreringen at kvinnene har noen personer som veileder og støtter dem, når de skal ut i det norske samfunnet. Dette funnet kan f. eks. ses som en støtte til ordningen med flyktningeguider (Røde Kors, 2017, 23.02.).

Klagene over diskriminering uteble og hva dette skyldes, er vanskelig å si, om det er en forsvarsmekanisme/ fortrenghing, at nordmenn normalt ikke viser interesse for deres fortid, at de er sterkere enn de fleste eller at de har hatt det lettere enn mange andre.

Informantene hadde tilbragt mye tid med ikke-muslimer, de hadde fullført utdanning og læretid, de hadde barn som de fulgte opp i fritidsaktivitetene. De hadde lært å kjenne den norske kulturen ved å delta i den og være en del av den. Samtidig beveget de seg tilbake til egne riter og likesinnede, når det var naturlig for dem.

Man kan spørre seg om kvinnene jeg møtte er dagens «identitetsskapere» som den moderne muslimske kvinne i det sekulariserte samfunnet og forbinde for andre innvandrerkvinner? Mens de selv opplever seg selv som integrerte, vil kanskje andre anklage dem for å være assimilerte.

I intervjuene kom det også frem meninger om hvorfor en del muslimske kvinner ikke blir integrerte. Informantene pekte på ulike årsaker som manglende vilje, menn som ikke tillot det, religion og kultur osv. Det var vanskelig å konkludere med enkeltårsaker, hvilket stemmer godt overens med teorier om interseksjonalitet. Summen av flere og samvirkende faktorer har bidratt til informantenes opplevelse av å være integrerte. «Det svakeste ledd» i rekken av integreringsfaktorer, kan hemme hele prosessen (f.eks. menn som ikke tillater kvinnen deltakelse).

Analysen av intervjuene viser et godt samsvar mellom teori og empiri. Introduksjonsprogram, Helsefagarbeiderprogrammet, arbeid osv., har bidratt positivt til integreringen. Mine informanter hadde beholdt sin identitet, de var trygge i egen religion- og kulturforståelse og det å ha en trygg identitet og selvbevissthet ser ut til å være vesentlig.

Kapittel 6 KONKLUSJON

Forskningsspørsmålet var: Hvilke faktorer fremmer integrering av muslimske kvinner med innvandrerbakgrunn? Jeg valgte å studere dette ved bruk av kvalitativ metode og intervjuet tre kvinner om dette. Hva er nøkkelen til innlemmelse i majoritetssamfunnet og hva er hinder? Resultater i en slik undersøkelse avhenger av hvem man spør. Mine informanter var i utgangspunktet antatt integrerte, og jeg hadde derfor en forventning om at du kunne gi verdifull informasjon om hvorfor de var det.

Tre informanter er et lite utvalg for å trekke en konklusjon. Generaliseringens fallgrube er stor, men jeg anser funnene som viktige og riktige og i tråd med teorier og annen forskning.

Medlemmer i storsamfunnet danner ofte stereotype bilder av muslimske innvandrerkvinner. I intervjuene møtte jeg kvinner som ikke følte seg undertrykt, kunne norsk, var utarbeidende, to av dem bar ikke hijab og alle hadde norske venner. De følte seg integrerte i samfunnet og var ivrige etter å fortelle hvor viktig det er å kunne språket, ha vilje til å tilpasse seg samfunnet, ta utdanning, delta i yrkeslivet og være aktive i storsamfunnets sosiale liv. Samtidig stod deres grunnleggende kulturelle og religiøse verdier fast og de ga inntrykk av at de hadde beholdt sin muslimske identitet. For mange vil disse kvinnenenes historier være et uttrykk for vellykket integrering og si at de representerer den moderne sekulariserte muslimske kvinne, mens andre vil bruke uttrykket assimilasjon. Uansett hadde de funnet sin plass i majoritetssamfunnet, de bidro med sine skattepenger, var på vei ut av NAV-systemet og de opplevde tilhørighet, alt i tråd med den norske stats ønske og politikk. Informantenes historier er en støtte til at introduksjonsprogrammet og prosjektet med tilrettelagt «Helsefagarbeiderutdanning» virker.

Om intervjuobjektene kunne berette om en for dem vellykket integrering, var det interessant å høre deres teorier på hvorfor andre muslimske kvinner ikke hadde samme opplevelse. Svarene var langt på vei at det som fremmet integrering, var også det som hindret integrering. Informantenes klare mening er at kvinnene selv må ha ønske og vilje til å bli innlemmet i samfunnet, de må lære seg språket, delta i yrkeslivet, være villige til utdanning og være ute blant majoriteten. Kultur og religion ble tunge temaer, og informantenes konklusjon var i korthet at kultur og religion kunne være et hinder, men at man bør finne en fornuftig tilpasning til samfunnets nye kultur. De mente at islam i utgangspunktet er en fredelig religion som verdsetter kvinnen og at problemet er at mange tolker islam feil og at det skjer et misbruk av religionen som hindrer integrering. Når ektefeller nekter sine kvinner å delta i storsamfunnet av religiøse årsaker og når strenge religiøse forordninger kreves, mente

informantene at dette var feil tolking av islam. Samtidig var det en viktig livsbegivenhet for en av informantene, når hun kunne lese fra Koranen i en kirkelig begravelse. Om kulturforskjeller blir så store at de kalles «kulturkollisjoner», kunne informantene også berette om de verdifulle tradisjonene de tok med seg og beholdt og delte videre med majoriteten. De uttrykte at de både selv bidrar med verdifull «kulturkompetanse» og lærer av den norske. Dette samsvarer med Grung og Larsens påstand om at både muslimer blir bedre muslimer og kristne blir bedre kristne i fellesskap med hverandre (Grung og Larsen, 2008, s. 133f).

Min oppfatning av begrepet integrering har blitt mer tøyelig jo mer jeg jobbet med stoffet. Kvinnene jeg intervjuet følte seg integrerte på alle områder, men ifølge samfunnets definisjon befinner de seg fortsatt på «sidelinjen». Ingen av dem hadde full jobb og «scorer derfor litt dårligere» på SSB-statistikken. Om et par år, har sannsynligvis informantene faste jobber og større stillingsstørrelser. Integrering er en prosess som må sees på over tid.

Integrering handler derfor om majoritetens og Norge som nasjon sine innlemmingsstrategier, innvandrerkvinnenes kulturelle og religiøse bakgrunn, «velkomstpersoner», bosted, livssituasjon og sist, men ikke minst, kvinnenes egen vilje.

Disse kvinnenes «suksesshistorier» underbygger forskningen, om at språk er en nøkkelfaktor, tilrettelagt opplæring gir resultater, utdanning som kvalifisering for yrkeslivet er en viktig faktor i integreringsprosessen og kvinnene må selv ville. Mine informanter har villet, de har kunnet og de har fått lov, de er norske og forblir muslimer.

Litteraturliste:

- Aasland, Taraku & Erstad. (2016). *10 bud for vellykket integrering*. Et policynotat (2016) Tankesmien Agenda. Hentet fra 12.12.16 <http://www.tankesmienAasland.Taraku & Erstad.no/wp-content/uploads/Perspektivnotat-Ti-bud-for-bedre-integrering-1.pdf>
- Barstad, A., Sandvik, L. (2015). *Deltaking, støtte, tillit og tilhørighet. En analyse av ulikhet i sosiale relasjoner med utgangspunkt i levekårsundersøkelsene*. (SSB, Rapporter, 51/2015). Hentet 25.02.17 fra <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/deltaking-stotte-tillit-og-tilhorighet>
- Bryman, Alan (2012): *Social research method*. New York: Oxford University Press.
- Baumberger, B., Borgersen, V., Bjerkan, L., Andersen, E.R. (2017, 26.02.). Hver tredje nordmann mener innvandring truer norsk kultur. *Aftenposten*. Hentet 26.02.17 fra <http://www.aftenposten.no/norge/Hver-tredje-nordmann-mener-innvandrere-truer-norsk-kultur-615844b.html>
- Dahl, Øyvind (2013, 2.utgave 2013): *Møter mellom mennesker: Innføring i interkulturell kommunikasjon*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S.
- Døving, C. A. (2009). *Integrering: Teori og empiri*. Oslo. Pax Forlag A/S.
- Døving, C. A. (2010). *Religionspluralisme. Religion, migrasjon og integrering*. Norges forskningsråd. Hentet 22.02.17 fra <http://www.forskningsradet.no/servlet/Satellite?blobcol=urldata&blobheader=application/pdf&blobheadername1=Content-Disposition:&blobheadervalue1=+attachment;+filename%3DReligionspluralismeweb.pdf&blobkey=id&blobtable=MungoBlobs&blobwhere=1274462715653&ssbinary=true>
- Døving, A., Shami, S., Lindholm, T. (2010): *Religiøst engasjement og sosial integrering: fins det viktige sammenhenger? En pilotstudie av muslimer i Oslo-området med familiebakgrunn fra Pakistan*. Hentet 15.12.16 fra <http://www.uio.no/>

[english/research/interfaculty-research-areas/plurel/projects/plurel-projects/social-integration/Religion_og_integrering_norsk_Final.pdf](https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/spraaket-forste-skrutt-mot-integrering)

- Einarsen, K.J. (2013). Språket – første skritt mot integrering. *Samfunnsspeilet*, 2013(5), s.51. Hentet 22.02.17 fra <https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/spraaket-forste-skrutt-mot-integrering>
- Enes, A. Walstad (2016). Introduksjonsprogrammet for nyankomne flyktninger: Kvinner og menn- Please, mind the gap! *Samfunnsspeilet*, 2016 (4), s.38-43. Hentet 25.02.16 fra <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/ssp/attachment/288230?ts=15982047f90>
- van Es, M. A. (2015). Bekjemper fordommer mot muslimer». *Forskningsmagasinet Apollon*, 2015(4), s 5, Universitetet i Oslo
- Eriksen, L.L. (2008). «Verdifelleskap eller uenighetsfelleskap». O. Leirvik & Å. Røthing (red.), *Verdier*. 2008 (s.120-138). Oslo: Universitetsforlaget.
- Eriksen, T. Hylland: (2010, 3.utgave). Små steder, store spørsmål. Innføring i sosialantropologi. Hentet 21.02.17 <http://www.hyllanderiksen.net/SST3.pdf>
- Eriksen, T. Hylland og Sajjad, T. Arntsen. (2012, 5.utgave). *Kulturforskjeller i praksis: Perspektiver på det flerkulturelle Norge*. Oslo: Gyldendal.
- Folkestad, H. (årstall ikke oppgitt) *Om å gjøre Grounded Theory*. Avdeling for helse og sosialfag. Universitetet i Bergen. Hentet 30.10.16 http://psy.au.dk/fileadmin/Psykologi/Forskning/Kvalitativ_metodeudvikling/NB28/helgefolkstad.pdf
- Gjerløw, B. Øksnes (2004, 15.06.) *Innvandring og religion – nye utfordringer*. Tale på Kommunal- og regiondepartementets seminar. Hentet 23.01.17 fra https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/innvandring_og_religion_nye_utfordringer/id268497/
- Grung, A.H., Larsen, L. (2000). *Dialog: Med og uten slør*. Oslo: Pax Forlag A/S.

- Helljesen, V. (2014, 10.10.2014). *Her er Malalas kjente sitater*. NRK. Hentet 06.10.16 fra <https://www.nrk.no/nobel/her-er-malalas-kjente-sitater-1.11979733>
- Integrerings- og Mangfoldsdirektoratet. (2016). *Integreringsprogrammet*. Hentet 03.01.17 fra <http://www.imdi.no/opplaring-og-utdanning/introduksjonsprogram/>
- Introduksjonsloven. (2003). *Lov om introduksjonsordning og norskopplæring for nyankomne innvandrere*. Hentet 25.02.17 fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2003-07-04-80>
- Jacobsen, C. M. (2002). «Tilhørighetens mange former». *Unge muslimer i Norge*, Oslo: Pax Forlag.
- Kieding Banik. (2015). Jødiske kvinner skapte sin egen arbeidsplass *Forskningsmagasinet Apollon*. 2015(2), 16-20, Universitetet i Oslo.
- Krogseth, J.O. (2001). Pluralisme og identitet. Henriksen, J-O & Krogseth, O. (red.). *Pluralisme og identitet». Kulturanalytiske perspektiver på nordiske nasjonalkirker i møte med religiøs og moralsk pluralisme* (s. 15-19). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S.
- Krogseth, J.O. (2001). Individualiseringen og dens virkninger. Henriksen, J-O & Krogseth, O. (red.). *Pluralisme og identitet». Kulturanalytiske perspektiver på nordiske nasjonalkirker i møte med religiøs og moralsk pluralisme* (s. 57). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S.
- Krogseth, J.O. (2001). Kulturell og kollektiv identitet. Henriksen, J-O & Krogseth, O. (red.). *Pluralisme og identitet». Kulturanalytiske perspektiver på nordiske nasjonalkirker i møte med religiøs og moralsk pluralisme* (s. 130-141). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S.

- Kvale, Svend & Brinkmann, Steinar. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Larsen, B. (2014, 21.12.). Islam kan tolkes liberalt. Religionenes plass i et moderne landskap defineres langt på vei etter dens teologiske tilpasningsevne *Aftenpostens A-Magasin*. Hentet 11.10.16 fra <http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Islam-kan-tolkes-liberalt-71178b.html>
- Larsen, H. (2010, 18.11.). Lettere å integrere på små steder. Små steder har lettere for å integrere enn større byer. Hva så med Alta? *Altaposten*. Hentet 22.02.17 fra <http://www.altaposten.no/lokalt/nyheter/article406321.ece>, publisert 18.11.10
- Likestillingsloven (2013). *Lov om likestilling mellom kjønnene*. Hentet 09.03.17 fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2013-06-21-59>
- Lov om trdomssamfunn og ymist anna (1969) hentet 24.01.17 fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1969-06-13-25>
- Lund, A. Bonnevie, Moen, B. Bolme (red.). (2010). *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Menneskerettsloven (1999). *Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett*. Hentet 10.03.17 fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-05-21-30>
- Mysterud, I. (2005). *Mennesket og moderne evolusjonsteori*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- NOU 2017: 2. (2017). *Integrasjon og tillit. Langsiktige konsekvenser av høy innvandring*. Oslo: Departementets sikkerhets- og serviceorganisasjon. Informasjonsforvaltning.
- Njerne, H. Solhjem. (2016, 01.09.16). Kongens tale: Nordmenn er trøndere, innvandrere, tror på Gud og Allah og liker Grieg og Kygo. *Aftenposten*. Hentet

16.12.16 fra http://www.aftenposten.no/norge/Kongens-tale-Nordmenn-er-trondere_-innvandrere_-tror-pa-Gud-og-Allah-og-liker-Grieg-og-Kygo-603574b.html

- Regjeringa (2014, 08.12). *Integrering*, Hentet 31.01.17 fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/innvandring/integrering/id2343461/>
- Rasmussen, I., Dyb, V.A., Heldal, N. og Strøm, S. (2010). Samfunnsøkonomiske konsekvenser av marginalisering blant ungdom. *Vista Analyserapport 7/2010*. Hentet 28.08.16 fra http://ferd.no/resources/fse/publikasjoner/Samfunnsokonomiske_konsekvenser_av_marginalisering_blant_ungdom.pdf
- Riaz, W., Fjelltveit, I. (2016, 21.09). Det er haram å motta sosialhjelp hvis man kan jobbe. *Aftenposten*. Hentet fra 22.12.16 <http://www.aftenposten.no/osloby/--Det-er-haram-a-ta-imot-sosialhjelp-hvis-man-kan-jobbe-604922b.html>
- Røde Kors (2017, 23.02.). Flyktningguide. Hentet 23.02.17 fra <https://www.rodekors.no/tilbudene/flyktningguide/>
- Slettholm, A. (2016, 09.05). 4 av 5 somaliske kvinner er uten jobb, – SSB mener integreringen går rimelig bra. *Aftenposten*. Hentet 10.02.17 fra <http://www.aftenposten.no/norge/4-av-5-somaliske-innvandrerkvinner-er-uten-jobb---SSB-mener-integreringen-gar-rimelig-bra-62424b.html>
- Slettholm, A. (2017, 08.02.). Integreringens tid er forbi. Kanskje er det like greit. *Aftenposten*. Hentet fra 09.02.17 <http://www.aftenposten.no/meninger/kommentar/Integreringens-tid-er-forbi-Kanskje-er-det-like-greit--Andreas-Slettholm-614705b.html>
- SSB (Statistisk Sentralbyrå). (2016). *Innvandrerens levekår. Bedre integrert enn far og mor*. 09.mai 2016. Hentet fra <http://ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/bedre-integrert-enn-mor-og-far>.

- SSB. (2016). *Ungdoms levekår. Innledning- marginalisert ungdom i faresonen*. 10.oktober 2016, s.1. Hentet fra <http://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/sa93/innledning.pdf>
- SSB. (2016) Hentet fra Holdninger til innvandrere og innvandring (Kontakt med innvandrere fra ulike arenaer. Prosent). Hentet 01.03.17 fra <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/innvhold/aar/2016-12-21?fane=tabell&sort=nummer&tabell=288977>
- St.meld. nr. 49 (2003-2004). *Mangfold gjennom inkludering og deltakelse. Ansvar og frihet*: Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/4cd5860b96454b55b3d79eb8a472e768/no/pdfs/stm200320040049000dddpdfs.pdf>
- Sverdljuk, J., Annfeldt, T. & Gullikstad, B. (2014). Mot et ikke diskriminerende sosialt arbeid. *Fontene Forskning* (2014, 2), 49f. Hentet 01.03.17 fra <http://fonteneforskning.no/pdf-15.26328.0.2.55aa7d5104>
- Thun, C. (2016). Interseksjonalitet. *Store norske leksikon*. Hentet 23.02.17 fra
- Tjora, Aksel. (2012). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*, 2.utg. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Tjora, Aksel. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*, 3.utg. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

VEDLEGG

Vedlegg 1 Billedkategoriene

		
<p>I politikken</p>	<p>PÅ SKOLEN</p>	<p>I FAMILIEN</p>
 <p>http://oljefri.no/bygg/okonomi/category1621.html,23.06.16</p>		
<p>ØKONOMI</p>	<p>I KIRKEN/KRISTNE KVINNER</p>	<p>I MOSKEEN/MUSLIMSKE KVINNER</p>
		
<p>I BUTIKKEN</p>	<p>I FRITIDEN</p>	<p>PÅ JOBBEN</p>
		
<p>NABOENE</p>	<p>FORELDREGRUPPEN</p>	<p>IKKE MUSLIMSKE KVINNER</p>



MUSLIMSKE KVINNER



BYEN



LANDSBYGDA



MUSLIMSKE KVINNER

Vedlegg 2 Intervjuskjema

	Intervjuobjekt nr		
	Alder	Opprinnelsesland	

- Førstegenerasjon
 Etter 1970
 Etter 1900
 Etter 2000
 Kom som flyktning

Status	Gift <input type="checkbox"/>	Ugift <input type="checkbox"/>	Samboer <input type="checkbox"/>
Utdanning/arbeid	Grunnskole <input type="checkbox"/>	Fagutdanning <input type="checkbox"/>	Høgskoleutdanning <input type="checkbox"/>
	Under <input type="checkbox"/> utdanning	Utdanning fra hjemlandet _____	Er i arbeid <input type="checkbox"/>
Bosted	By <input type="checkbox"/>	Tettsted <input type="checkbox"/>	Bygd <input type="checkbox"/>
Barn	Antall		
Spørsmål 1			
Hva legger du i begrepet integrering?			
Spørsmål 2			
Hvilke områder føler du deg selv integrert i? (arbeidsliv, lokalsamfunn, moskeen)			
Spørsmål 3			
Hva forventes av deg i forhold til integrering og hvordan oppleves det for deg?			
Spørsmål 4			
Hva er den norske stats forventning til integrering?			
Spørsmål 5			
Opplever du press i forhold til integrering og hvor kommer i så fall det fra?			

Spørsmål 6

Er det noen områder du ikke føler deg integrert i?

- Hva hindrer ønsket integrering?
- Hvem blir ikke integrert og hvorfor blir de ikke det?

Spørsmål 7

Har du noen tanker om hijab/hodeplagg og integrering?

Spørsmål 8

Tror du det er noen forskjell på by og land i forhold til å bli integrert? Hvorfor?

Spørsmål 9

Hvilke områder ønsker du å være integrert i?

Spørsmål 10

Hva var det som hjalp deg til å bli integrert og er det noen som har vært viktige for integreringsprosessen din?

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

» *Muslimske kvinner og integrering*«

Bakgrunn og formål

Intervjuet er gjort for å finne ut hvordan muslimske kvinner selv opplever å være integrerte i samfunnet. Dette er i forbindelse med en masteroppgave ved Det teologiske menighetsfakultetet.

Utvalget er valgt ut i fra gruppen muslimske innvandrerkvinner som enten studerer eller er i lønnet arbeid.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Deltakelse innebærer å svare på noen få spørsmål vedrørende integrering. Intervjuobjektene skal ikke være identifiserbare. 3 – 5 personer intervjues. Det gjøres lydopptak av intervjuene som senere slettes. Dette for å få skrevet ned opplysningene korrekt.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Kun veileder som vil ha tilgang til navnene. Opptaket og personopplysninger lagres og slettes innen den tidsfrist regelverket setter.

Deltakerne vil ikke kunne gjenkjennes eller være identifiserbare i masteroppgaven.

Prosjektet skal etter planen avsluttes mai 2017. Etter denne dato slettes personopplysninger og opptak.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert

Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til studien, ta kontakt med Katrine Eeg Sand, 92 86 31 59
Veileder er Solvor Mjøberg Lorentzen.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, NSD - Norsk senter for forskningsdata AS.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

(Signert av prosjektdeltaker, dato)



Solvor Lauritzen
Det teologiske menighetsfakultet
Postboks 5144 Majorstua
0302 OSLO

Vår dato: 19.07.2016

Vår ref. 48971 / 3 / HIT

Deres dato:

Deres ref.

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 17.06.2016. Meldingen gjelder prosjektet:

48971	<i>Muslimske kvinner og integrering. På hvilke måter opplever muslimske kvinner selv å bli integrert i samfunnet?</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Det teologiske menighetsfakultet, ved institusjonens øverste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Solvor Lauritzen</i>
Student	<i>Katrine Eeg Sand</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 15.06.2017, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Katrine Utaaker Segadal

Hildur Thorarensen

Kontaktperson: Hildur Thorarensen tlf: 55 58 26 54

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

NSD – Norsk senter for forskningsdata AS Harald Hårfagres gate 29 Tel: +47-55 58 21 17 nsd@nsd.no Org.nr. 985 321 884
NSD – Norwegian Centre for Research Data NO-5007 Bergen, NORWAY Faks: +47-55 58 96 50 www.nsd.no

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Katrine Eeg Sand keegsand@online.no

Personvernombudet for forskning



Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 48971

Formålet er å studere på hvilke måter muslimske kvinner selv opplever å bli integrert i samfunnet. Hva opplever de forventes av dem i forhold til integrering? Hvilke områder ønsker de selv å bli integrert i, og hva kan evt hindre dem i det? Er det forskjell på by og land i forhold til hvor lett det er å bli integrert? Opplever de press i forhold til integrering? Hva må til for å få til en vellykket integrering?

Utvalget informeres skriftlig og muntlig om prosjektet og samtykker til deltakelse. Informasjonsskrivet er godt utformet.

Det behandles sensitive personopplysninger om etnisk bakgrunn og religiøs oppfatning.

Personvernombudet legger til grunn at forsker etterfølger Det teologiske menighetsfakultet sine interne rutiner for datasikkerhet. Dersom personopplysninger skal sendes elektronisk eller lagres på privat pc/mobile enheter, bør opplysningene krypteres tilstrekkelig.

Forventet prosjektslutt er 15.06.2017. Ifølge prosjektmeldingen skal innsamlede opplysninger da anonymiseres. Anonymisering innebærer å bearbeide datamaterialet slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes. Det gjøres ved å:

- slette direkte personopplysninger (som navn/koblingsnøkkel)
- slette/omskrive indirekte personopplysninger (identifiserende sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. bosted/arbeidssted, alder og kjønn)
- slette digitale lydopptak

4.2 Samfunnet og det offentlige	4.3 Religion og kultur	4.4 Kvinnen selv
<p>4.2.1 Skole/skolering for videre deltakelse i arbeidslivet</p> <ul style="list-style-type: none"> - snakker bare norske hjemme - førerkort - utdanning - utdanning fra hjemlandet - videreutdanning - voksenopplæring - studere, jobbe - beherske norsk - arbeid - arbeidsliv - bakgrunnskunnskap - fagutdanning - hvorfor vil ut i arbeid - sertifikat - kriterium vellykket integrering - venner kolleger <p>4.2.2 Opplevelse diskriminering</p> <ul style="list-style-type: none"> - hendelser - rasist - tanker om utlendinger <p>4.2.3/4/5 Introduksjonsprammet</p> <ul style="list-style-type: none"> - mulighet intr.progr. - obligatorisk intr.progr. - språk - språk først, så jobb - språk nøkkel til alt - språket hindrer - norsk kultur, samfunnfag - Integreringspress, ja lære språk - tungt å lære språk <p>4.2.6 Velkomstpersioner</p> <ul style="list-style-type: none"> - ektefelle støttet - hvilke personer betydd - ikke muslimske venner - nordmenn betydd mye - internasjonale venner - voksenopplæringen - fagopplæringen 	<p>4.3.2 og 4.3.3 Religion som ressurs og problem</p> <ul style="list-style-type: none"> - kaste religion og politikk - andre muslimer - religiøse - religion - religion som hindring - alkohol - kirkebesøk i Norge - kirker i Irak - Kristne i Irak - kirker i Norge - moske - Koranen - Koranen og kirken - begravelser - be hvor som helst og når som helst. - misbruk av religion - tabu - svinekjøtt, halalkjøtt - tro - tro på sin måte - relasjon til Gud - hindrer (ære, religion) - symbol - akseptering - «Man er rar om man går med hijab - brukt hijab tidligere - hijab - hijab frivillig, - både å bruke og la være - hijab og integrering henger sammen - hijab og sorte klær - hijab og ytringsfrihet - hodeplagg - hva sier Koranen - hvorfor brukte hijab før? - sammenlignet skaut - opp til den enkelte å bruke hijab - religiøse påbud - påkledning - besøkt kirker - islam hindring 	<p>4.4.1 Kvinnens vilje og person</p> <ul style="list-style-type: none"> - firkantethet hindrer - egen vilje - individuelt, hva slags familie, frihet og hvordan du tenker - eget valg - holdning til utdanning - likestilling - ikke religiøs, men troende - kvinnesyn og menn - sårbarhet - travelhet - aktive liv - vilje og manglende vilje - alenemor - få mange barn - alder - sosial - selskap - maktsyke menn - religiøs tror - menn som tar avgjørelser - mannfolka - kvinneundertrykkende <p>4.4.2 Identitet og veksling mellom kulturer</p> <ul style="list-style-type: none"> - opplevelse av å være integrert - veksling mellom kulturer - ungene føler seg norske - Kongens tale - opplevelse å være norsk - norsk med brun farge <p>4.4.5 Annet</p> <ul style="list-style-type: none"> - barn med ulike menn - ingen mann nå (skilt) - politikk - flyktning - statsborgerskap

<p>4.2.7 Bosted</p> <ul style="list-style-type: none"> - på landet etter eget ønske - bosted - by eller land - forhold til land- by - landsbygda - lettere integrert i byen - frivillig arbeid - foreldregrupper - møtepunkter (postkassa) - naboer - andres holdninger - trivelssted - trygt land - venner 	<ul style="list-style-type: none"> - misbruk av religion - forandring Irak etter IS - konservative - IS - islam som en ødeleggende faktor <p>4.3.4 Kultur</p> <ul style="list-style-type: none"> - kultur - hindrer kultur - tradisjon fra hjemlandet - bilde muslimske kvinner - bli kjent med kulturen - hvorfor mer konservative, når kommer hit. - ulike muslimske kulturer - religiøse og kulturelle påbud - muslimske venner - ny og gammel kultur - å leve i to kulturer - forventninger vs. tradisjon - kast gammel kultur 	
--	---	--